

50 jaar bevrijding Enter

Oorlogsherinneringen
1940 - 1945

Uitgave: Stichting Oudheidkamer Buisjan, Enter

Colofon

Uitgave: Stichting Oudheidkamer Buisjan,
Enter.

Medewerkers: M.A. Philippi, M. Pluimers,
H. Velten, J.J. ten Berge,
J.H.A. Kolhoop, B.J. v.d. Steeg (†),
J. Mekenkamp, C. Cornelissen,
J. Velten, mevr. D. Roeloffzen,
A. Slagers, J.G. Altena.

Eindredactie: J.G. Altena.

Druk: Enterdruk.

Copyright 1995: Stichting Oudheidkamer Buisjan,
Enter

Dit soort ansichtkaarten waren populair bij de Nederlandse militairen vlak voor de Tweede Wereldoorlog. "Ik ben goed aangekomen".

"Aan jou heb ik mijn hart verpand. Daarom ben ik hier een vaste klant".

Voorwoord

Sinds mei 1940 zijn er 55 jaren verstreken. Een generatie, die nu al de vijftig gepasseerd is, kent de oorlog alleen nog maar van horen zeggen. Vijftig jaar bevrijding, tijd om nog eens uitgebreid hierbij stil te staan. In Enter is gelukkig gedurende de oorlogsjaren niet zoveel gebeurd. Maar in de gezinnen die wel getroffen zijn, heeft de oorlog diepe sporen achtergelaten. In contacten met de weinige overlevenden uit de Joodse gemeenschap blijkt dat het onmenselijke leed, hen door de Duitse bezetters aangedaan, op geen enkele manier verwerkt is en ook nooit verwerkt zal worden. Al degenen die, hetzij in de uitoefening van hun plicht voor het vaderland, hetzij door verzetsdaden of door moordenaarshanden hun leven lieten, willen wij gedenken. In het boekje "Enter 802", in 1990 verschenen, is reeds uitgebreid aandacht besteed aan de gebeurtenissen gedurende de oorlog. Het is niet de bedoeling dat hier te herhalen. In deze publikatie geven we Enternaren de gelegenheid te vertellen over hun belevenissen gedurende

de oorlog. Het zijn korte verhalen over razia's, belevenissen met Duitse soldaten, de rooftochten van "Sapp", hoe men als jongen de oorlog heeft ervaren, onderduikersverhalen en de bevrijding. Bij ieder verhaal is de naam van de verteller vermeld, voor wiens rekening de inhoud is. Bijzondere dank zijn we verschuldigd aan Coen Cornelissen jr., die erg veel tijd heeft gestoken in zijn bijdrage over de luchtoorlog, voorzover dat voor Enter en naaste omgeving gevolgen had. Verder willen we iedereen bedanken die in enigerlei vorm heeft bijgedragen aan de totstandkoming van dit boekwerkje.

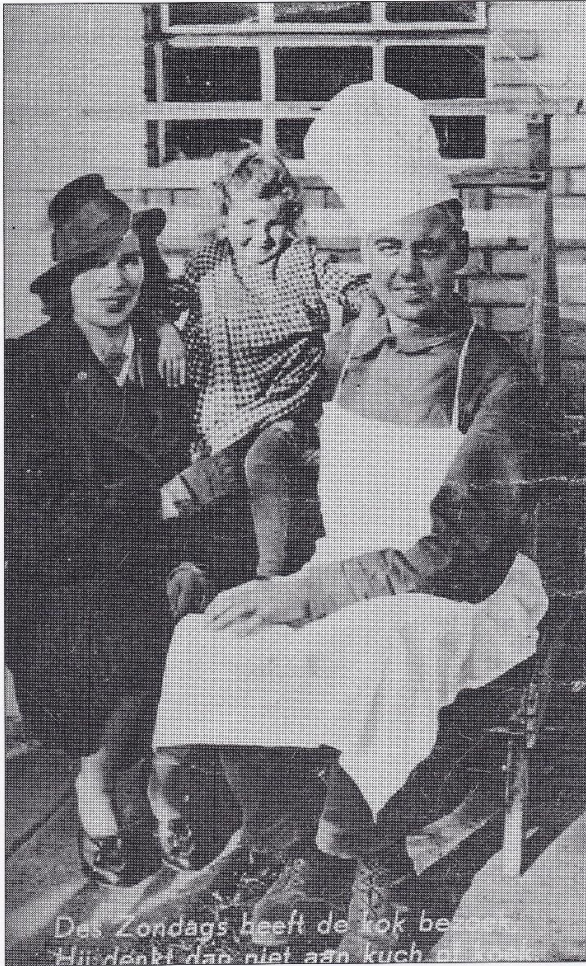
J.G. Altena, eindredactie.

"Op den slaatzolder kunnen we het vinden. Als waren we reeds jaren vrinden".

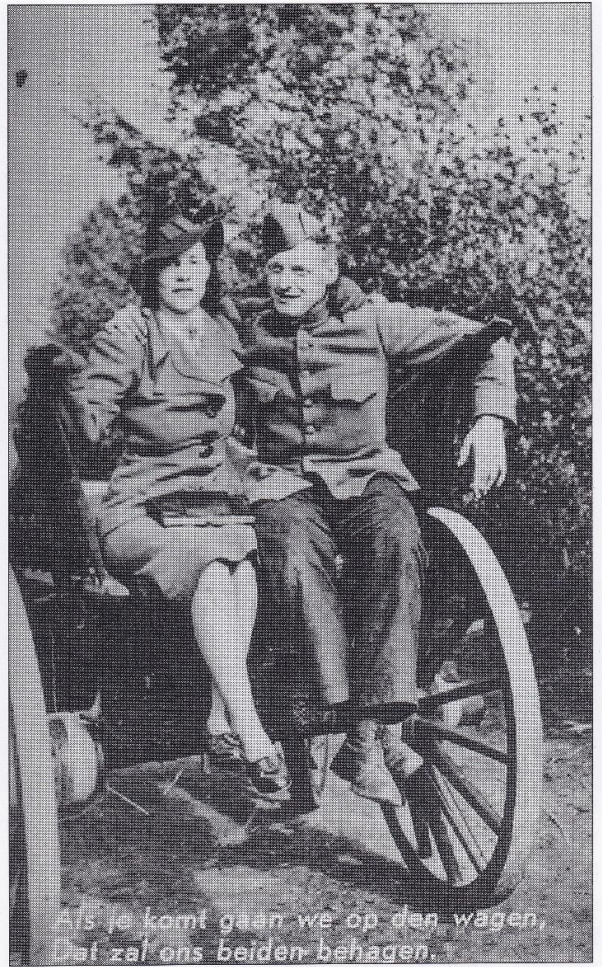

"Bij gebrek aan glazen om te klinken, zullen we uit de flesch broederschap drinken".

Des Zondags heeft de kok bezoek.
Hij denkt dan niet aan kuch of koek.

"Des zondags heeft de kok bezoek. Hij denkt dan niet aan kuch of koek".

Als je komt gaan we op den wagen,
Dat zal ons beiden behagen.

"Als je komt gaan we op den wagen. Dat zal ons beiden behagen".

Nederlandse soldaten in de buurt van de Grebbeberg. Rechts vooraan luitenant Gazendam uit Deventer. Links daarachter soldaat Lammertink (van de Paander) uit Enter.

Sam uit Enter vertrokken

Esther Samuel-Bamberg, geb. 24-5-1881

Aron Samuel, geb. 29-5-1879

Het zal in de zomer van het jaar 1942 geweest zijn dat de Joden in Enter, en zeker ook in andere plaatsen, een brief thuis gestuurd kregen, waarop stond aangekondigd, dat ze enkele dagen op hun woonadres aanwezig moesten blijven, omdat ze voor controle enige tijd ter observatie elders zouden worden opgenomen. De brief was zodanig opgesteld, dat deze heel eerlijk over kwam, zodat menigeen het dan ook zo geloofde. Men was van mening dat het maar voor een paar dagen was. Sam (Aron) Samuel was in die tijd al langdurig bedlegerig en erg ziek. Hij werd thuis verpleegd door zijn vrouw, Esther Samuel-Bamberg, op het adres, waar nu slagerij Roetgering gevestigd is. Op een zekere dag in april 1943, het was helder en droog weer, kwam er een grote bus voorgereden op het hierboven aangegeven adres. De bus was helemaal ingericht voor ziekenvervoer. Voorzien van ziekenhuisbedden en verpleegsters met witte schorten uitgedost, deed het allemaal voorkomen dat de patiënten liefdevol verpleegd zouden worden. De hele buurt kwam toegelopen. Iedereen wilde dit schouwspel meemaken. Niemand werd vanwege deze nieuwsgierigheid ook maar een stroobreed in de weg gelegd. Omstanders

dachten dat deze reis rechtstreeks naar Duitsland zou gaan. Kennelijk, zo bleek achteraf, ging het regelrecht naar Westerbork, om verder op transport te worden gesteld naar Duitsland, alwaar ze om zouden komen in de gaskamers. Er werd door omstanders nog lange tijd nagewuifd en nagepraat over het lot van deze Joden, vanwelk Sam toch wel een heel bekend figuur was in ons dorp. Wij hebben Sam en zijn vrouw nooit meer terug gezien. Het verblijf van gedeporteerden in Duitse kampen werd zo geheim gehouden, dat je alleen maar kon gissen wat er eventueel met deze mensen zou gaan gebeuren.

M.A. Philippi.

V.l.n.r.: Erna (Maussi) Samuel, mevr. G. Samuel-Leichtentritt, Mannie van Hoorn, Lien Roosendaal (later gehuwd met Ies Samuel), mevr. Esther Samuel (vrouw van Aron (Sam) Samuel, mevr. B. van Hoorn (de Bette).

Foto genomen in 1938 voor het huis van Marcus Samuel.

Gedich' : Die Eènterse Jörr'n

'k Zee ze nog zit'n doar in den singel.
'k Zin d'r ewés met Plasjèènt'n-Jans.
En op n'n morn köm Jans ech' vluch'en.
Ze hebt ze 'pakt-dòns ein'e Mans.

Mèr toch - ze hebt dòns nooit verroane.
Al wod'n ze zölf wal anèbrach'.
Dat was op tien mei - dreij-en-vèertig.
Gaskamers krèèg'n wier nije vrach'.

Hartog - met ziene vrouwe Bertha.
Eènkele reize - gèn retoer.
En eere zón's, joa Hans en Sally.
De dòd har eer ok in 't verloer.

Het èch' paar har ok noch ne dochter.
Henny - ze trouw'n met Sjouwerman -
En òk an dat zo prille huw'lijk.
Maak'n de S.S. 'n ènde an.

Ies van de Marre en de vrouwe.
Zien schoonmoo - Roosendaal oet Goor.
Nooit te vergèt'n - Clara van Sämken -
d'Oaervalwaag'n stun vuur eer kloar.

Huttemansweg - ne jörr'n-historie -
De buur'n - op tien mei opèpakt.
Eer'n hèèlen vuurroad vleis en ei'er.
Dat stökk'n de moffen in eer'n zak.

De buur'n - ze zint in leew'n èbleew'n.
De Jörr'n wödd'n al' moal umèbrach'.
En dat was ech' te dank'n an Hitler.
Wat har dat "bees'-mèèns" toch 'n mach'.

Vandaag - dag dus van gedèènk'n.
Wi'j viert bevrijding - vieftig joar.
Mèr ... um die Jörr'n dan te vergèt'n.
Dat valt mie'j toch wal dèksels zwoar.

MAP.

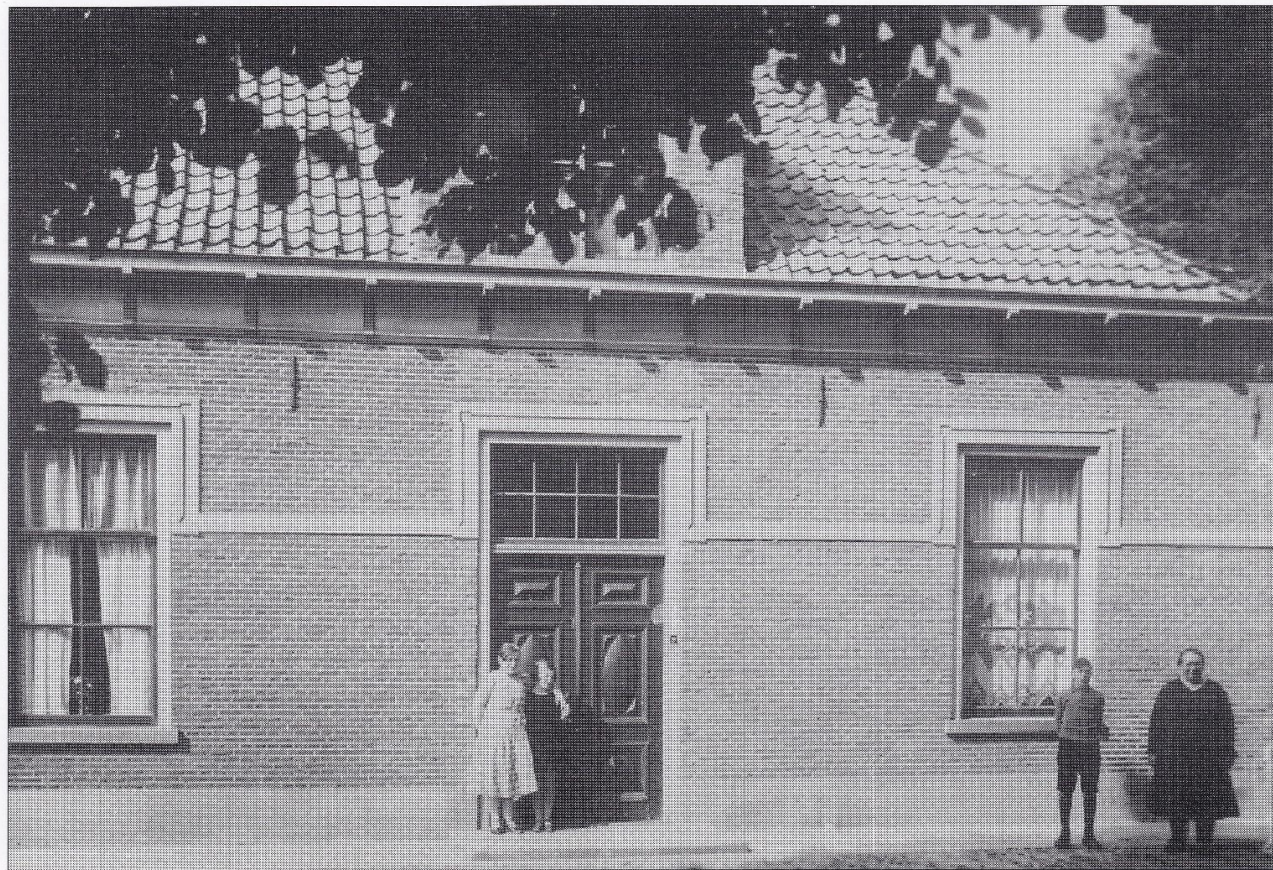

V.l.n.r.: Mannie van Hoorn, Benjamin (de Beie) Samuel, Annie (van Esther) Samuel.

Rechts Roos Samuel, die in 1935 trouwde met de veehandelaar Simon Frank. Roos is naast Erna de enige van het gezin van Marcus Samuel, die de oorlog overleefd heeft.

Het pand Dorpsstraat 134 werd het "jodenhuis" genoemd in Enter. Op de foto v.l.n.r.: Clara van Hoorn, Annie Samuel, Mannie van Hoorn, mevr. Betje van Hoorn-Samuel.

Engelse bommenwerper in Enter neergestort

In de oorlog 1940-1945 kwamen geregeld Engelse vliegtuigen over Twente vliegen, welke richting Duitsland gingen, om daar bommen af te werpen. Ze werden daarbij ondersteund door Engelse jagers, welke aanzienlijk sneller waren en zich duikend en stijgend een weg baanden door het luchtruim. Deze jagers schoten natuurlijk ook op naderende Duitse jagers. 's Avonds werden deze vliegtuigen door zoeklichten opgespoord, hetgeen door de Duitse Wehrmacht en SS-ers actief werd gedaan. Zo stonden zoeklichten o.a. opgesteld bij de brug van Binnen-Gerrit. Ook in Elsen en Markelo waren deze aanwezig. Schijnend in de lucht gaven ze een lichtstraal van enkele kilometers. Meestal straalden ze in pyramidevorm op een vliegtuig. Zij waren dan weer doelwit van de Duitse luchtmacht. Soms werd dan een vliegtuig beschoten en neergehaald. Zo kwam er op woensdag 3-2-1943 een vliegtuig neer in één der weilanden aan de Goorseweg gelegen tussen Heering en Ezendam. Het vliegtuig kwam in talrijke brokstukken naar beneden.

4 Inzittenden kwamen daarbij om het leven. Ook heel veel brandbommen lager her en der verspreid.

Hoewel het rond 19.30 uur was en erg donker op die avond, gaf deze vuurstraal toch een lichteffect, waarbij je in delen van de Dorpsstraat de krant midden op straat kon lezen, terwijl er geen noemenswaardige lantaarnpalen stonden, welke overigens toch al summier licht afgaven. De Enterse brandweer rukte met een houten spuitkar uit, hetgeen ook nog lopend moest gebeuren. Ze kon weinig uitrichten, alleen voorkomen dat een schuur niet verder uitbrandde. Talrijke nieuwsgierigen kwamen toegesnel om eventuele hulp te kunnen bieden. Aan belerende gebouwen was weinig stuk. Een piloot hing nog in een boom. Ook hij was reeds overleden. Duitse grondtroepen waren nogal snel ter plekke, maar Enternaren waren iets eerder aanwezig. Zij hadden het vooral gemunt op windjacks, laarzen en souvenirs. Slechts enkelen konden dit bemachtigen. Direct na de oorlog hebben familieleden nog een brief geschreven naar omwonenden, welke gaarne een beschrijving zouden ontvangen van het betreffende ongeluk. Of deze brieven wel ooit beantwoord werden, is voor mij een open vraag, omdat er in die tijd weinig mensen waren die de Engelse taal konden lezen of spreken.

M.A. Philippi.

Tussen de boerderijen hier aan de Goorsestraat, stortte een Engelse bommenwerper neer in de weilanden op 3-2-1943 om 19.57 uur.

Gestrand

Het was tijdens een kraakheldere nacht in de winter 1944/45, als ik me goed herinner begon het op een zondagavond toen mijn verloofde vanwege de avondklok, die inhield dat we 's avonds na 8 uur binnen moesten blijven, voor de eerste keer bij ons zou overnachten. Ongelukkigerwijs kregen we bevel om met de groep "Wierdenseweg" bomen als versperring om te zagen in het Exo. Met de groep werd afgesproken om 's avonds om 10 uur samen te komen bij De Vries, bij het zwembad, waar we ons wapendepot hadden onder de vloer van het keetje, waar de toegangskaartjes voor het zwembad werden verkocht. Jan Kornegoor was opdracht gegeven om de zaag scherp te maken en dat hebben we 's avond ondervonden. In een mum van tijd kegelden de populieren en eiken dwars over de weg; voorwaar, een mooie versperring. Mijn belofte om voor 12 uur weer thuis te zijn leek dan ook geen probleem, maar ach, normaal liepen de Duitse schildwachten over de Dorpsstraat, maar daar was plotseling verandering in gekomen. Nu liepen ze over de Bornerbroekseweg, die ik moest oversteken. Toen ik dan ook vanaf de Wierdenseweg door allerlei tuintjes heen achter het huis van de Wed. Ter Steege belandde, waar nu de

Rabobank staat, zag ik de Duitse wacht paraderen over de Bornerbroekseweg. Ik ging liggen tussen de aardappelen of sperziebonen, wat het precies waren herinner ik me niet meer, maar na een half uurtje kreeg ik het koud op de natte grond vanwege de dauw. Maar ja, het obstakel in de vorm van die schildwacht, wilde maar niet verdwijnen. Thuis zaten ze natuurlijk te wachten, maar het risico van een confrontatie met de Duitse schildwacht leek me te link. Toen schoot me ineens in gedachten: "De Oranje put", dat was de mestvaalt bij Ap van Gediene oet 'n Diek, waar we 's avond vaak de oorlogsnieuwtjes uitwisselden. Ik ging dan ook retour door de tuintjes en trommelde bij Ap van Gediene op het slaapkamerraam. Na enig gestommel kwam er iemand aan het raam en zei: "Ik zal oe wal lós dôôn, Hendrik. Toen ik hem vroeg hoe hij, zonder dat hij mij had gezien, wist dat ik het was, was zijn antwoord: "Dat was nou miene intuïtie." Een loogetje moest het bed verlaten en op de grond slapen. Ik kroop lekker onder de wol en stevende de volgende morgen om 8 uur, toen de spertijd was afgelopen, weer naar huis, maar hoe ouders en verloofde erop reageerden, kan ik me met de beste wil niet meer herinneren.

H. Velten.

Op de achtergrond het huis waar H. Velten (Bax) woonde. Rechts de houten omheining van de O.L. School waar de Duitse SS ingekwartierd was.

Spion gefusilleerd

In de laatste oorlogsjaren werden een aantal SS'ers en soldaten van de Wehrmacht gelegerd in Enter. Dat was in de jaren 1944/45. SS-ers waren merendeels ondergebracht in de O.L. school (nu Dorpsplein), alsmede in de timmermanswerkplaats van De Wilde aan de Rijssenseweg (Lubs Jannoa).

Kleine aantallen van de Wehrmacht waren bij diverse boerderijen ingekwartierd, alwaar het op de deel goed vertoeven was. Ook enige paarden werden daar gestald. Één van de SS-soldaten was schoenmaker. Samen met een Russische krijgsgevangene was hij in de schoenmakerij van Philippi werkzaam. De betreffende soldaten herstelden uitsluitend militaire schoenen van hun eigen divisie. Op zekere dag vertelde de SS-er mij dat ze in Frankrijk een spion hadden ontdekt. Het was een soldaat uit hun bataljon. Hij was de zoon van een advocaat. Verdachte was in de O.L. school opgesloten, onder strenge bewaking uiteraard. Er werd hem meegedeeld dat hij op zondagmiddag daaropvolgend gefusilleerd zou worden. Marcherende met een groep soldaten, vanaf de O.L. school, werd hij in het midden van de

groep geplaatst, met als einddoel het Schwarzwald in Rijssen. Ter hoogte van de Julianastraat heeft hij nog getracht te vluchten, maar dat is hem niet gelukt. Met zo'n overmacht was hij snel gepakt. In het Schwarzwald aangekomen stond hij voor een graf, dat reeds voor hem gemaakt was. Één van zijn officieren gaf hem de vrijheid een sigaret op te steken, alsmede even tijd voor een gebed, waar hij dankbaar gebruik van maakte. Tevens werd hem gevraagd of hij met het gezicht naar de schutters of andersom wenste te worden gefusilleerd. Hij koos voor het eerste. Na het salvo schoten werd de dood geconstateerd. Een officier beval de aanwezige schoenmaker, Gerard Garlip uit Magdeburg, om de schoenen uit te trekken van de overledene, juist ook omdat leer in de grond nooit kapot gaat. Uit piëteit mocht geen enkele soldaat deze schoenen dragen, vandaar dat ze bij Philippi werden bezorgd. Daags nadien zijn ze verruild voor een half mud rogge aan een boer uit Enterbroek.

M.A. Philippi.

Benjamin (de Beie) Samuel fietsend op de Brandput. Op de achtergrond de O.L. School waar later de SS'ers gelegerd waren.

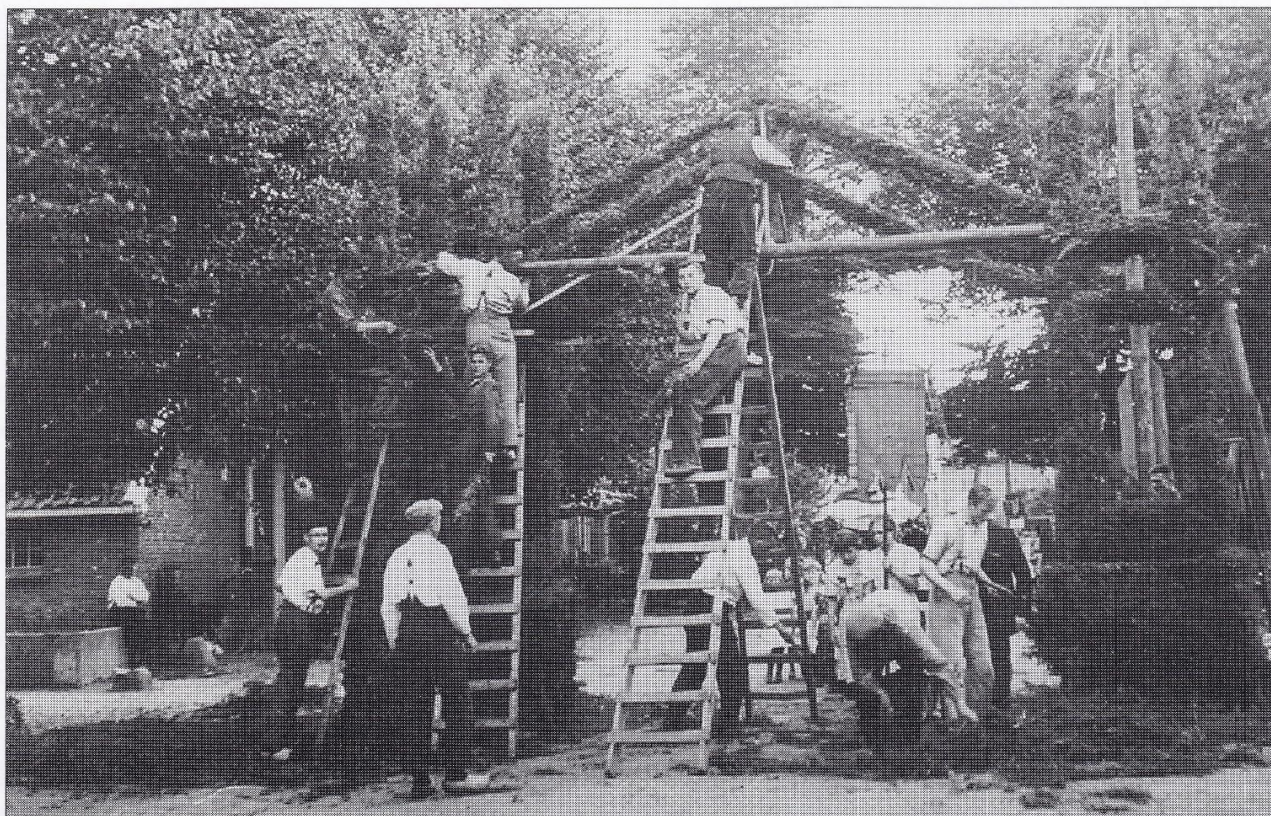
Ummezeen!

Tien mei negnteenhonderveerteg. Ik zee 't nog zoo vuur mij. 's Morns nog in 'n schemmer kôm'n de eerste Duitsers Eënter bin'n vanoet 'n Noordeande. 't Geweer in 'n anslag en loerend noar alle kaant'n. Op eer'n helm har'n ze boomtâkke, en wiej, mien vaa en moo en ikke, stoat in oons boernhuusken - nou Dorpsstroate viefenveerteg - in 't oale Kloompn-kaemerken achter de gedien' te gluur'n noar "die moffen". Nog geen viefteg meter van oons hoes, bij de poompe op 'n Hoog'n Breenk, steet 'n oald niejsgierig meensche, Julia's Merieje, in 'n duurgaank tou te kiek. Nen SS-'er krig eer in 't veloer en nemp eer met naar de poompe. Merieje môt eers van 't water dreenkn vuurd dat seldaat dat zal doen. De onderdrökking zal zowat vief joar doeren.

Oonderduikers

Ik was één van de eers'en in Eënter die mossen oonderduuk'n. Nog mer net achttien joar oald kôm'n twei'j pliessies oet oons doarp, die keerls heet'n Haarsma en Westerink, bij oons an de duure om mien vaa te vertel'n dazze mij in opdrach' van de

Duitsers kôm'n ophaal'n. Mien vaa zea: "Mer de jonge mag toch wal eers' aandere klee andoon?" De keerls zean (met 'n knipooje): "Wiej komt met 'n half uur wal wier." Tieg die tied zat ik al op 'n oonderduukadres, bij de familie Ottevanger in Deelnbrook, woer 'k zowat 'n joar laank heb duurebrach'. Toen kreeg ik via 't verzet oet Hengel een zgn. "ausweis" en kon 'k vuurlopeg wier in de kloompnmaakerije goan waarken. Bij oons in hoes kon, vuural de leste oorlogsjoar'n, zowat iedereene terecht. Vulle oonderduikers hewwe 'ehad. 't Was vaake net 'n duurgaangshoes met oonder aander nen Engels spion, 'n Jöds meak'n, veule verzetsleu, enz., enz. Wiej harren twei'j oonderduukplaatsen in hoes, 'n Één was op de delle in n'n gaank woer 't huusken was. Oonder den gaank was de grond oet-ègrèèwn en oonder de tonne was 'n roond gat 'e-maakt en van doar oet koj noar boet'n kom'n. Als 't neurig was kröp'n o.a. mien vaa, Lups Luuks en Wil'm Oosterveen doarin tot 'n razzia vuurbiej was. Op 'n zoolder harre wiej achter 't heui'j van stroobaal'n twei'j kamers emaaht, ne wonkamer en ne sloapkamer. In één van de stroobaal'n was ne radio inebouwd, woer wiej alle daage en mangs nachte de oorlogs berich'en kon'n beluuster'n in alle taal'n.

Vlak voor de oorlog, in 1938, werd het 40-jarig jubileum van Koningin Wilhelmina gevierd. Hier op de Brandput de in aanbouw zijnde ereboog.

Op de ladder middenvoor H. Velten (Bax-Hendrik), links onderaan de ladder J. ter Weele (Poal-Jenske).

Van één' onderduiker, nen taal'nkenner, mök oe iets meer vertel'n.

Op zuuw'teen september negentienhonderd veeren-veerteg, gungn de spoorweg-leu staakn. Op nen zeek'ren dag stun ik toovalleg in niegnuure en toe köm d'r op de fietse nen "deftegen meneer" an, nen langen zwat'n jas an en nen hoogen hood op. Hee stapn of en zea: "Moet ik hier wezen?" Hee dee de haanschen oet en haal'n 'n half briefken te vuurschien. De aandere helfte harre wiej al van 't verzet, dus doe wusse wiej dat 't zuuvere koffie was. Ik zegge: "Kom maar verder." Hee is nog mer net op de delle of mien moo, 'n heel eenvoudig meenschke, met jak en rok en wit geschoerde tipklumpkes an, kump vanoet de grote kökn de delle opklossen. Ze kik sproakeloos noar den vrumden "meneer", kik miej dan verdreetig an en schud' dan eer heufd. Ze röp miej noar 't kloomp'nkaemerken en zeg: "Mans, iej weet', dat iedereene hier 'n hoeskommen hef, mer zonnen "deftegen heer" wil ik hier neet hebben." Ik leut eer mer effen kuiern en zea doe: "Och moo, het zal allemoale nog wal metvallen!" En ... um 'n laank verhaal kot te maak'n: 't was 'n paa wekke later. Pastoor Heimerix köm ieder'n maandag bij oons um met "meneer" 'n mis op te drèèg'n. De eerste keer dach'en mien moo dat Heer-oom helleg was, want bij 't bin'n kom'n leupe eer zoonder sprek'n vuurbiej. Aller effen later zat è dan in de kökk'n te klasjeneeren en rook'n è één van de leste vuuroorlogse sigaar'n van mien vaa op. En ... 't doer'n ok mer eeuw'n of "den deftegen meneer"

(hee was 'n heugs'en in rang van 't spoor in Oost-Nederland), joa, den "meneer" zat ieder'n zoaterdagmor'n in nen groot'n teil (nen does harre wiej nog neet) en ... mien moo wasken um de rugge ... (was 't Breero' neet den 't zea: "'t Kan verkeeren"?). Denzölfden "meneer" (hee heet'n Vriesendorp en hee köm oet Hengel) har'n heel good verstaand en sprök vulle taal'n. An nen stroobaal, woer de radio in zat, harre ne laandkaarte hang'n en dan luster'n e noar alle berich'en die mer duerköm'n, en door prik'n è met vlaggetjes hoe veer de geallieerd'n, b.v. in Normandië, al èvörderd war'n "Dave" - zoo was zien' vuurnaam - kröp bij razzia's en veerder alle mor'ns en oavende, met de aander'n noar en van boow'n oaver de hiele en langs de balken um in 't nös te kom'n. Hee hef met dat kroep'n, tot op 'n dag dawwe bevriej'd wöd'n, twei'j oaverals verslèt'n.

Ik sleup ok op 'n zoolder, mer ik bleef aaltied 's oavonds nog effen bij mien vaa en moo in de kök'n, want dan gunge wiej nog eers' op de kneene vuur 'n stoel en dan dee mien vaa ha'dop bidd'n.

Op nen zeek'ren oavond heur'n wiej iets as ... tik, tik, tik ..., en völ'n d'r dröppels, krek langs de laampe op de toafel. Wat was 't geval ... op de hiele stun ne melkbusse den 't bestemd was um 's nachens, zoo neurig, de behoefte in te doon. Dave har, noar e later zea, blikbaar de busse met 'n voot umme èkiepeld ...

M. Plumers.

Links naast het winkel-pand de boerderij van A. Plumers ('n Ab van Gediene oet'n Diek).

De oude Coöperatie, foto van 1935. Op de voorgrond zien we H. Plumers (Kups-bode) met de handen in de zakken. Hier zaten in de oorlog veel onderduikers verborgen.

In de oorlog werkten er in de klompenmakerij van Getkate (Foeters) een dertigtal mensen, waaronder nogal wat onderduikers, die op deze manier een "legaal" bestaan konden voeren.

Onderduikers in het Elizabeth Gasthuis in Delden

Na de 9e december 1944, toen de inval van de SD plaatsvond bij De Vries in Enter en deze vermoord was door de SD-ers Hardegen en Neubachner, moesten velen onderduiken. Zo ook "Joep" ten Berge en Rutjes-Gerre. Via contacten vinden ze onderdak in het Elizabeth Gasthuis in Delden. Van daaruit zetten ze hun verzetswerk voort. Omdat de verzetsbeweging in die dagen over grote hoeveelheden bonkaarten beschikte, kunnen ze de "oudjes" in het gasthuis een keer een grote feestmaaltijd bezorgen. Ook een ziekenhuis in Hengelo wordt op die manier een keer "verwend". In het Elizabeth Gasthuis woont ook een vrijgezel die in Delden werkzaam is op het stadhuis als ambtenaar van de burgerlijke stand.

Deze Davina levert regelmatig valse identiteitsbewijzen aan de verzetsbeweging en aan onderduikers. Op een avond in januari 1945 zit Ten Berge, die net terug is uit Almelo, met Rutjes op hun kamertje te eten. Ook Davina is op dat moment in de kamer. Plotseling vliegt de deur open en staan twee Duitse soldaten in de kamer met het geweer in de aanslag. "Hände hoch" schreeuwen de Duitsers en Ten Berge, met mes en vork nog in de hand, steekt de armen omhoog. Alle drie worden gefouilleerd, maar hebben geen belastende zaken bij zich.

Onder de stoel waarop Ten Berge zit, is een revolver verborgen en in een zaklantaarn waar geen batterijen in zitten is de munitie verborgen. De Duitser neemt de zaklantaarn in de hand, maar als die het

niet doet legt hij hem weer neer. Met deze zaklantaarn worden droppingen begeleid.

De Duitsers vragen wie Davina is en als deze zich kenbaar maakt, wordt hij meegenomen. Ten Berge en Rutjes wordt bevolen in de kamer te blijven. Als de Duitsers weg zijn zegt Ten Berge: "We moeten nu verdwijnen anders is het te laat." De deur wordt zachtjes geopend en als in de gang geen Duitser te zien is, glijpen ze de kamer uit. In de haast slaat Ten Berge links en Rutjes rechts af. Ten Berge komt via de trap op de benedenverdieping en via een kamertje van een oude bewoner van het gasthuis verdwijnt hij door het raam naar buiten. Buiten staan Duitsers voor het huis op wacht en Ten Berge ziet kans om via de tuin achter het huis over een 2 meter hoge muur weg te komen. In z'n overhemd en op pantoffels in de felle vrieskou en door een dikke laag sneeuw loopt hij naar Enter, waar hij bij het ochtendgloren in een hooiberg kruipt bij de familie Nijmeijer (De Elzen) aan de Stokreefsweg. Warm wordt hij niet meer en in de vroege ochtend gaat hij richting Enter, waar hij bij een contactadres onderdak vindt. Rutjes was ondertussen een trap naar boven opgerend en via de ladder verdwijnt hij op de zolder en van daar op het dak. Een nonnetje haalt de ladder weg, zodat de Duitsers niet kunnen vermoeden dat hij boven zit. Rutjes ligt de hele nacht in de sneeuw en de kou op het dak en is tegen de morgen meer dood dan levend. Als het licht wordt komt hij naar beneden en weet uiteindelijk ook heelhuids Enter te bereiken.

J. ten Berge.

Achter het rusthuis in Delden is deze foto gemaakt van een stel verzetsmensen uit de omgeving.

Bovenste rij:

1e v.l. G. Rutjes,

6e v.l. J. ten Berge.

2e rij:

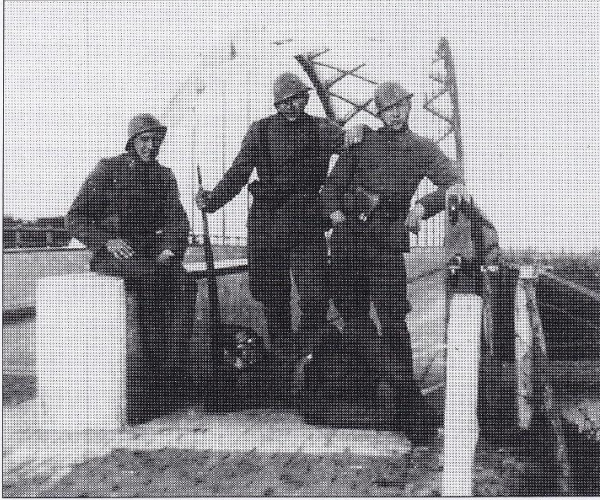
1e v.l. Mien ten Berge,

3e v.l. dhr. Hemel, helemaal rechts Marie ten Berge.

Voorste rij: v.l.n.r.: Riek ten Berge, Riek Jannink, Anne Slaghekke, Dien ten Berge, allemaal uit Enter.

Enterbroek 1940-1945

's Morgens word ik wakker door luide stemmen in de keuken. Mijn vader hoorde ik zeggen: "Hoe weet jij dat?", waarop ik mijn buurman, die ik herkende aan de stem, hoorde zeggen: "ik ben al wezen kijken naar de bruggen die opgeblazen zijn." Daarop roep ik mijn moeder en vraag haar wat er toch

Bewaking van de brug over het Twente-Rijn-kanaal, zijtak Almelo, in de weg van Bornerbroek naar Enter. Hier waren Amsterdamse soldaten gelegerd in een barak die "Klein Mokum" heette. Foto voorjaar 1940.

gebeurd was. Ze gaat bij mij op bed zitten en huilend vertelt ze dat het oorlog is en dat haar broer nu aan het front zit in de Grebbelinie. Wat dat allemaal betekende, begreep ik toen nog niet, want ik was nog maar net vijf jaar geworden. Maar er zijn toch verschillende dingen, die ik altijd onthouden heb; die probeer ik nu, waarheidsgetrouw, op papier te zetten. De eerste jaren gingen bij mij redelijk ongemerkt voorbij. Alleen het eten, we kregen 's avonds altijd rijstepap tot dat er niet meer was. Daarna kregen we havermoutpap, die ik niet lustte. Twee avonden heb ik niet gegeten. Moeder zei: "Ik heb niet wat anders." Er was altijd genoeg pap, maar ik heb het nooit lekker gevonden, vooral toen men later zelf de haver moest malen, die soms oud en muf was. Na enkele jaren werd het "spannender", vooral toen de Duitsers de Joden ophaalden en ook een hele rij boeren uit de buurt meenamen. Had mijn vader toen geluk dat hij een "goede" buurman had? Op een morgen kwam de melkboer uit Enter (Kaspers-Jo), die de melk met paard en wagen naar Deldenerbroek bracht en zei dat er een razzia was en dat hij niet verder de weg op durfde. Toen was ik ongeveer acht jaar en werd op de wagen gezet en moest verder rijden met de melkwagen. Bij de boeren stopte het paard wel, het wist precies waar we moesten zijn. De boeren zetten de melkbussen op de wagen en zo gingen we heen en terug naar de melkfabriek in Deldenerbroek. Er waren bij ons ook

Op wacht onder de brug over het Twente-Rijn-kanaal in de weg Bornerbroek-Enter, 1940. De springladingen zijn duidelijk te zien.

De brug over het kanaal in de weg Bornerbroek-Enter, nadat de springladingen tot ontploffing zijn gebracht op de vroege ochtend van 10 mei 1940.

steeds onderduikers. De één bleef langer dan de ander en ze waren van verschillend pluimage. Ik weet nog van Appie Jansen (niet zijn echte naam), die op last van de "ondergrondse" bij ons moest

G.J. Puppels, zwaar gewond bij de verdediging van Rozendaal op 12-5-1940. Overleden te Bergen op Zoom 18-5-1940

blijven, omdat hij als vrachtrijder heel vaak voor de Duitsers werkte. Hij kon kiezen: hij kon bij ons blijven of hij werd doodgeschoten. Hij werd door ons heel veel geplaagd en mocht na 3 maanden bij zijn familie onderduiken. De vrachtwagen van de coöperatie moest ook onderduiken en stond bij de Beumerd in de Goorsingels, waar wij (mijn vrienden en ik) hem geheel intact vonden. Kwajongens als we waren, staken wij een stok tussen de claxon en de rugleuning, wat een heidens kabaal maakte. Maar boven het

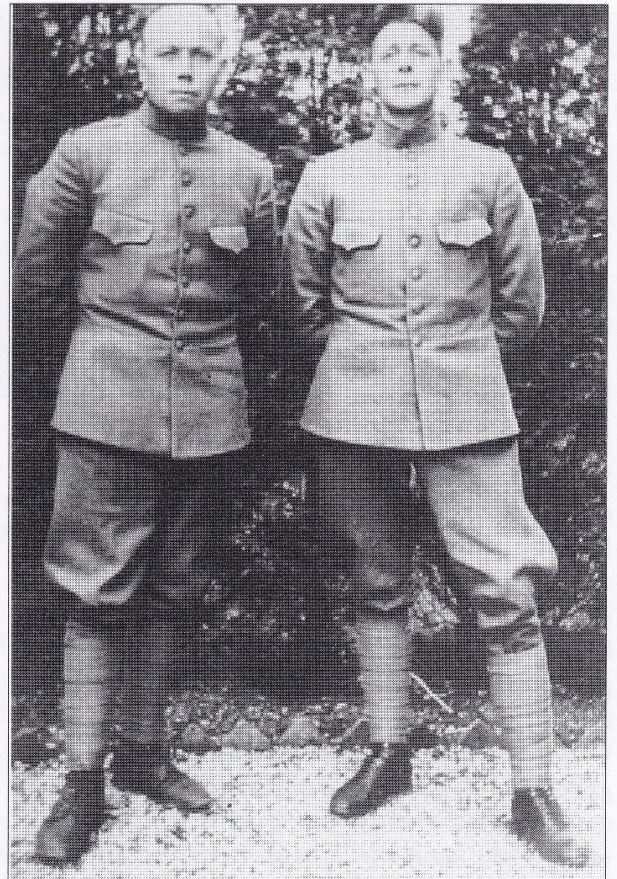
kabaal uit hoorden we Beumers-Hanke schreeuwen en tieren. We durfden niet direct naar huis te gaan en liepen daarom een eind rond tot we bij het kanaal kwamen, waar een gezonken schuit aan de wal lag. Het was ons verboden om daar ook maar in de buurt te komen, maar nieuwsgierig als we waren, we hadden immers nog nooit een boot van binnen gezien, gingen we gauw even kijken en toen weer weg. We waren nog geen 5 minuten weg of er kwam een vliegtuig aan, dat de boot onder vuur nam. Nou, daar schrokken we wel even van. Ook bij ons kwamen iedere keer controleurs kijken of we niet te veel vee of voer hadden. Dat werd gebruikt voor voedsel aan de onderduikers en andere mensen, die te weinig eten hadden. Zo kwamen op een keer een man of zes, waarvan enkele met die akelige zwarte pakken aan. Een politiemann uit Enter, die erbij was, vroeg aan vader of hij alles aan kant had. Nochtans vond men een klein zakje roggemeel, waar men moeilijk over deed. Ook vroeg deze politiemann of iemand naar "Barlo" kon gaan om die te waarschuwen, omdat ze daar die middag ook nog naar toe gingen. Vader stuurde mij op pad, ondanks dat ik die mensen niet wist te wonen. "Ga maar bij Engelbert aan, die weet de weg wel." Na een uurtje lopen kwamen we bij "Barlo". Nadat we onze boodschap hadden gegeven, namen ze ons mee naar hun schuilplaats onder de hooiberg, omdat in de verte de mannen al aan kwamen fietsen. Op een morgen, toen wij op school waren zei Engelbert: "De melk kookt over." Na de vraag wat dat betekende, vertelde hij dat er die nacht een dropping was geweest, waarvan het codewoord was "de melk kookt over". Het duurde niet lang of iedereen zei

De grafsteen van Gerrit Jan Puppels, opgedragen door de Enterse militairen.

geheimzinnig: “De melk kookt over”, tot meester Timmerman het hoorde, die ons verzocht dat niet te doen. Kort hierop moesten we ‘s avonds vroeg naar bed, maar we hoorden nog wel dat er buiten op motorfietsen werd gereden. De volgende dag vonden mijn broertje en ik in een oude schuur aan de beek, twee motoren en een grote groene kist. We wisten direct wat dit betekende en hebben daarom niks gezegd tot na de oorlog. Toen vroegen we aan vader waar die motoren toch waren gebleven. Vader zei: “Maar wisten jullie dat dan.” “Ja” zeiden wij, “maar we wisten wel dat we dat niet mochten weten, daarom hebben we niks gezegd toen ze kwamen en toen ze weer werden opgehaald.” In die tijd waren de bombardementsvluchten begonnen naar Duitsland. Maar jammer genoeg lukte het de Duitsers nog wel eens er één in brand te schieten. Deze aangeschoten vliegtuigen lieten hun bommenlast zo gauw mogelijk vallen. Zo ook op een avond, dat wij al even in bed lagen en moeder ons uit bed haalde. Toen ik buiten kwam zag ik vadert in een gootje naast het kookhuis liggen, hij schreeuwde: “Ga liggen”, maar gelijk sprong hij op en zag ik hem in een vlammenzee springen, die ontstaan was op ca. 60 cm. van de boerderij. Hij trapte totdat de vlammen

gedoofd waren, die ontstaan waren door een brandbom. Op hetzelfde moment komt moeder naar buiten, met mijn broertjes op de arm, gillend dat het huis in brand staat. Vlak voor het slaapkamerraam was ook een brandbom gevallen, maar deze doofde voordat er schade was aangericht. Het is allemaal goed afgelopen. Maar het was één grote vuurzee rondom de boerderij. Er zijn zo'n 70 inslagen geteld. Ook de V-1's waren geen lieverdjes. Ze moesten naar Engeland, maar als een stuurraket stuk was, dan gingen die dingen in het rond draaien, tot ze op de grond uit elkaar barstten. Zo ook één, die aan de Langevoortsweg terecht kwam. Door de grote luchtverplaatsing gingen bijna alle pannen van de schuur, maar van de boerderij waren de deuren opengezet, waardoor de boerderij weer gespaard bleef. In de vroege herfst kwam bij ons een politie-man met twee Duitse soldaten, die zeiden dat vader met paard en wagen in Enter moest komen om de Duitsers weg te brengen, die in de openbare school gelegerd waren. De wagens werden wel geladen, maar het vertrek werd al maar uitgesteld, tot in de

Links: soldaat B.A. Brandriet, geb. 5-6-1905, gesneuveld op de Grebbeberg, 13-5-1940. Rechts: soldaat Bloemendaal uit Den Ham. Deze werd zwaar gewond.

Een "oorlogsgeneratie". De Vereniging "Eben-Haëzer" bij het 20-jarig bestaan in 1940.

Bovenste rij, v.l.n.r.:

W. Pluimers (Zweers-Jan), M. Ezendam, J. ter Steege (Stiems-Jan), J. Velten (Diek'n-Jehan), J. Peddemors, J. Schuitemaker (Jan van Bakker-Jan), K. Boot (knecht bij Hobbelink-Jensken), H. de Wilde (Jeenten-Hein), M. Scholten (Hobbelink-Meriens), A. Wassink (Wassink-Aant), W. Rohaan (Schultjes-Wilm).

Middelste rij:

G. ter Steege (Stiems), J. Schuitemaker (Timmerjans-Jan), A. de Wilde (Aant van de Jeente), H. Kieftenbeld (Herman van de Sieje), Meester J. Timmerman (Hoofd van de School met de Bijbel), Meester Timmerarends (Leerkracht van de School met de Bijbel), G. Wassink (Diek'n-Wilm), H. Schuitemaker (Timmerjans-Henk).

Onderste rij:

J. Puppels, W. Kieftenbeld, H. Scholten (Henk van Hobbelink-Jans), H. Velten (Diek'n-Henk), H. Pluimers (Henk van Kups-Hendrik), A. Kampman, A. de Wilde (Derk van Jeenten-Jan), Puppels.

vroege morgen. Dan wordt het paard onrustig en wil op huis aan. Vader laat hem eerst een eindje weg lopen en gaat er dan achteraan, snijdt de repen door, springt op het paard en gaat er in volle galop vandoor. Een tijdje later stond de wagen afgeladen bij het station. Mijn broer Arend, Kups-Diek, die een paar jaar ouder is en ik hebben de wagen daar vandaan gehaald en helemaal geduwd tot aan de Wolvesweg. Een Duitse onderofficier, die Sapp werd genoemd, kwam op een keer bij ons en zou en moest ganzen hebben, ook al beweerde vader dat we er geen hadden. "Je hebt zes ganzen en daar moet ik er drie van hebben" zei Sapp. Nou dan de ganzen maar opzoeken op de beek. Sapp gaat ook mee en als we dan langs het "schuurtje" lopen zegt Sapp: "Je kunt hier wel dertig ganzen houden." Hij moest eens weten dat dat schuurtje voor heel andere

doeleinden werd gebruikt. Op een avond komt Sapp om een kilo boter. "We hebben geen boter meer" zegt vader, "ga naar de buurman, die zorgt wel voor jullie". "Daar ben ik wel geweest en heb een kilo boter gekregen." Dan staat vader op, gaat de achterdeur uit en komt terug met een pakje boter, dat hij aan de Duitser verkoopt. Als Sapp weg is vraagt moeder hoe hij aan dat pakje boter kwam. "Nou, gewoon uit zijn fietstas gehaald." Op een middag in maart 1945 zouden mijn vader en ik naar het ziekenhuis gaan, om een onderduiker, die daar lag met een blindedarmontsteking, te bezoeken. Deze man was al een paar maanden bij ons. Achteraf hoorden wij, dat hij op aandringen van zijn Duitse vrouw dienst had genomen in het Duitse leger, waaruit hij met drie andere jongens was gedeserteerd, nadat ze hun vrachtwagen in brand hadden gestoken in de

Een "oorlogsgeneratie". Foto gemaakt op 18-2-1941 bij het 2e lustrum van de RK Boerinnenbond in Enter.

buurt van Enschede. Zijn kameraden waren bij Mennegat en Barlo ondergedoken. Onze "Grote Jan" heeft zich een tijd na de bevrijding gemeld bij de Binnenlandse Strijdkrachten in Enter, nadat hij mijn ouders bedankt had voor de genoten gastvrijheid. Maar nu terug naar die middag. We fietsen op de Wolfesweg, zo'n 100 meter voor de Bornerbroekseweg, toen we daar twee meisjes zien passeren richting Enter, met twee Duitse soldaten direct achter hen. Gelijk komt er een vliegtuig over, dat na een korte bocht links achter ons komt en op zo'n 30 meter van ons af begin te schieten. We fietsten pardoes de sloot in om dekking te zoeken. Maar de kogels waren gelukkig niet voor ons bestemd. Toen we uit de sloot kropen zagen we dat er op de weg iemand geraakt was. Daar aangekomen zagen we het ene meisje liggen met een schot door haar bovenbeen en het andere meisje met een grote armwond en haar buik was een bloederige massa. Zij is dan ook overleden voordat ze vervoerd werd naar Almelo. Dit vervoer moest Ter Steege (Jaishinn-Ap) verzorgen met paard en wagen. Het overleden meisje lag onderop de wagen en het gewonde meisje lag boven op een vracht stro. Toen hoorden we dat het Moffenmeiden waren. Een paar weken later kwam de bevrijding. 's Morgens waren de laatste soldaten met een fiets en een kinderwagen op de Borner-

broekseweg gezien. Na een lange dag wachten, hoorden we dat ze in Ypelo al waren gezien, onze Engelse bevrijders. Maar tegen de avond zagen we in de verte op de Bornerbroekseweg dat ze er met twee pantserwagens aankwamen. Hoe snel we bij de "Hoge" brug zijn gekomen weet ik niet, maar het was een groot feest met onze burens en veel mensen, die ik nog nooit had gezien. Toen kwamen er twee vliegtuigen aan in een duikvlucht. Even was ik doodsbang dat ze zouden beginnen te schieten, maar iedereen bleef staan en laag over ons heen vliegend gingen ze weg. Daarna was het nog dagenlang feest met onze bevrijders.

Dit heb ik, J. Hendrik A. Kolhoop, opgeschreven in januari 1995, voordat het in de vergetelheid raakt.

Bij de familie Ter Haar aan de Kartelaarsdijk zat een onderduiker, B.J. v.d. Steeg, die in de oorlogsjaren verschillende gedichten schreef. Een aantal hiervan volgt hieronder.

Bevrijd en nog

Sinds een tweetal jaren
waren zij verloofd.
Hadden zij elkander
eeuw'ge trouw beloofd.
Schoon was hun verkering
verre was 't verdriet.
Rustig ging hun leven,
rouw .. ze kenden 't niet.

Dond'rend kwam de oorlog,
Duitschland overwon.
Daarna de verdrukking
't stil verzet begon ...
Ook de jongverloofden
wisten toen hun plicht.
Een verzetsbeweging
werd door hen gesticht.

Nu begon het strijden
maanden ... jaren lang.
Maar het tweetal zwoegde
onvermoeid, noch bang.
Tot op zek'ren morgen
plots'ling ... onverwacht.
d 'Overval geschiedde
niemand had 't gedacht ...

Zwaar bewaakt in boeien
bracht men beide heen ...
Wierp hen in den kerker
vurig werd gebeên.
Slechts een korte wijje
dan werd hij gehaald.
Nog een laatste afscheid
droefheid was gedaald ...

Naar een kamp in Duitschland
werd hij heengebracht.
Wreed en zwaar mishandeld
in dien donk're nacht.
Naamloos werd de folt'ring
nu door bei geleên.
Hij ginds in een strafkamp
zij hier heel alleen ...

Dierlijk ruwe beulen
pijnden vol vermaak ...
Hunne folteringen
troffen beide vaak ...
Maar hun mond bleef zwijgen
al scheen 't leed te zwaar.
Nooit werd iets verraden
dan den kogel maar ...

Maar de kogel kwam niet
en toen Duitschland viel.
Kwam ook de verlossing
voor hun moede ziel.
Heerlijk was 't ontmoeten
't wederzien zoo teer.
Nooit meer van elkander ...
nooit geen scheiding meer ...

's Avonds ging hij henen
door haar uitgebracht.
"Morgen kom ik weder,
meisje goeden nacht".
Maar 't werd hem geen morgen
want diezelfden nacht.
Was daar nog één Duitscher
werd hij omgebracht ...

Stille leeft nu 't meisje
peinzend droef en lang ...
Vaak naar 't somb're kerkhof
gaat haar moede gang ...
"LEVE DE BEVRIJDERS"
klinkt van ver een stem.
Droom'rig snikt ze zachtkens
"Ook ten kost' van Hem ..."

B.J. v.d. Steeg.

Peinzend in een Duits Lager

In bed:

Koude kale muren ...
Een bed zo vreemd ... zo kil ...
Staren ... turen ... turen ...
Mijm'ren, lang en stil ...
Hier gebed ... daar vloeken ...
Maar je hoort 't niet meer.
Je hoort vertrouwde klanken.
Je bent in HOLLAND weer ... Ziet geliefden ..
't doet zo goede ...
O peinzen ... peinzen is zo zoet ...

In de cantine:

Trouwe schrijvers pennen,
kaarters spelen grof,
ontevred'nen vloeken ...
moeden staren dof ...
Maar als d' uren vliegen,
gaan ze allen heen ...
Maar je weet ... je merkt het niet.
Je voelt je niet alleen ...
Je geest is verre ... o zo wijd ...
Neen ... peinzen ... peinzen kent geen tijd ...

Onder vrienden:

Jolige gezichten,
druk geredeneer ...
komische gebaren,
keuv'len heen en weer ...
Dan opeens ... een zwijgen ...
Hoe ... bemerkt men iets?
"Hei zeg, meester dromer,
waarom zeg je niets"? ...
Dan denk je: MEEDOEN, toe IK WIL ...
Maar ... peinzen ... peinzen maakt zo stil ...

In de stad:

Grootse monumenten,
menig kunst'ge kerk.
Zware brede gevels.
Oeroud beeldhouwwerk.
Plots ... ons kleine dorpje.
Vredig ... kalm en stil ...
Vol van eenvoud ... wondermooi ...
Je voelt 't contrast zo schril ...
Dan zeg je: "Kom we gaan hèn jo?"
Want ... peinzen ... peinzen hunkert zo ...

In de fabriek:

Dreunende machines,
kletterend metaal.
Zwarte ruige koppen ...
Kerels hard als staal ...
En je handen werken ...
Maar je harte schreit:
Hoe lang nog verdragen.
Deze droeve tijd ...
Maanden ... jaren ... o ... hoe lang ...
o ... peinzen ... peinzen maakt zo bang ...

In de schuilkelder:

Blinkend' uniformen.
Gewoel ... geduw ... gedrang.
Een mengelmoes van volk'ren.
Gezichten bleek ... zo bang.
En in een uiterst hoekje.
Daar zit je stil ... alleen ...
En o ... weer die gedachten ...
Ze pijnen door je heen ...
Dan zucht je smartvol: 'k wou dat 'k sliep"
Want ... peinzen ... peinzen pijnt zo diep.

Tijdens een bombardement:

Zware ... doffe slagen ...
Met gekraak gepaard.
Gillen ... kermen ... kreunen ...
De hel!!! de hel op aard ...
En in die verschrikking.
Als de dood waart rond,
kan het hart zo droeve soms.
Peinzen in die stond:
"Zie 'k dan nooit ... o ... nooit DAT weer."
O ... peinzen ... peinzen doet zo zeer.

Slot:

Zo vervliegen dagen ...
Zo gaan weken heen ...
't Is of ze spottend grijzen:
"Fijn hèn ... zo alleen ..."
O ... dan wordt 't zo donker.
Die stille smart zo fel ...
Nooit terug ... o wanneer toch ...
Nooit ... ja ... neen ... jawel.
Maar ... o ... zeg ... wanneer ... zo hoe?
O ... peinzen ... peinzen maakt zo moe ...

B.J. v.d. Steeg.

Oudejaarsavond in Bremen
Voorgedragen om 12 uur op oudejaarsavond in
het kamp Bremen (1943):

In de verte klinken klokken,
Twaalf slagen dof en zwaar,
Galmen machtig door de stilte,
Luiden in het nieuwe jaar.
Voorspoed, Heil, Geluk en Zegen,
Roepen ze u blijde toe.
Ja, ze doen hun best die klokken.
Maar ... maakt niet hun galmen moe ...

Immers vreemde klanken zijn het.
Je begrijpt, verstaat ze niet.
En al telt je mond de slagen.
't Harte ziet ver in 't verschiet ...
Hooft daar ginds de klokketonen.
Voelt die dringen door zich heen.
Totdat, langzaam, ze versterven ...
Nieuwjaar. Plots'ling heel alleen ...

Heel alleen, ver in de vreemde.
O, het doet zo'n stille pijn.
Maar mijn hoorders, daar in Holland.
Zou 't verdriet daar minder zijn?
Wordt daar minder leed geleden?
Hebt u dat wel eens bedacht.
Hooft dan hoe uw vader, moeder,
Hoe uw vrouw, uw meisje wacht ...

Onder d' hanglamp zit een moeder.
't Rimp'lig, trouw gelaat verweerd.
Hare vochtig' ogen lezen:
"Bremen zwaar gebombardeerd".
Daar slaat d' dorpsklok twaalf keren.
Moederlippen prevelen zacht:
"Here houd ook Gij in dit jaar,
Over hem ginds trouw de wacht." ...

Ogenschijnlijk onbewogen,
Blijkt een vader naar de klok.
Tot plots twaalf slagen klinken.
En hij opspringt - met een schok -
"Moeder", zegt hij dan bewogen.
En zijn diepe basstem beeft -
"Moeder, dat dit nieuwe jaar ons.
Onzen jongen wedergeeft!" ...

Stille zit daar 't jonge vrouwke.
'n Slapend knaapke op haar schoot.
Peinzend staren grote ogen.
O, haar droefheid is zo groot.
Daar weerklinken twaalf slagen.
Nieuwjaar. 't Knaapk' ontwaakt, verschrikt.
"Moesje, komt vandaag nu papa??"
't Kleine jonge vrouwke snikt ...

Kijk ze pennen 't jonge meisje.
Rode blosjes op 't gelaat.
Ondertussen scherp oplettend,
Of de klok ook twaalven slaat.
En als dra de slagen klinken.
Schrijft ze hem haar nieuwjaarsgroet.
"Jongen, ja met jou beginnen".
Fluistert ze "dan is het goed" ...

Twaalf uur, daar ginds in Holland,
Zit men zwijgend bij elkaar.
En met boordevol gedachten,
Wenst men d'ander in dit jaar,
Veel geluk, maar niet van harte.
Immers er ontbreekt er één.
Pijnlijk gaan dan hun gedachten,
Naar hem, ginds in Bremen, heen.

Ja mijn hoorders, zo leeft Holland,
Met u mee in al uw smart.
Zo klopt in de kring der vrienden,
Voor u menig Hollands hart.
Daarom jongens, als u leed draagt.
Als u pijnt de eenzaamheid.
Wil dan nooit, nee nooit vergeten.
Dat ons Holland met u lijdt!

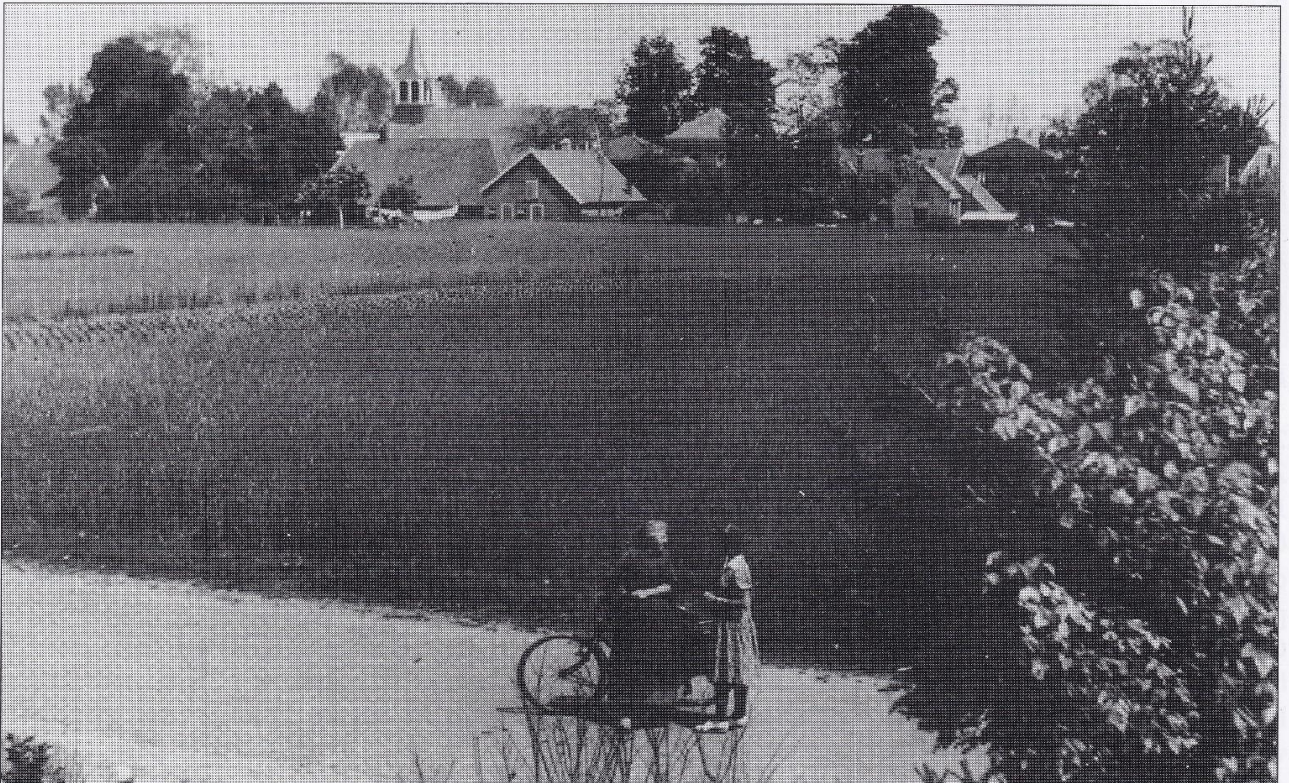
B.J. v.d. Steeg.

Razzia 27 oktober 1944

Enter en omgeving werden 's morgens opgeschrikt door het bericht, dat er een grote razzia aan de gang was. Voor diverse personen was deze mededeling al te laat. Degenen die opgepakt waren werden verzameld op de brandput, waarna men lopende richting de school in Elsen ging. Daar was op het schoolplein de verzamelaarsplaats voor Enter, Goor en Markelo. Een handig foefje van de Duitse Wehrmacht om te weten hoeveel personen men opgepakt had, was dat iedereen een sigaret kreeg (Consi). Hierna ging het te voet naar Rijssen, onder zware militaire begelei-

afwachten. Tegen 7 uur 's morgens (zaterdag) stopte de trein. De deuren werden opengemaakt en tot aller opluchting zagen we op het station dat er Zwolle opstond en dat we dus niet naar Duitsland gebracht waren. Hierna werden we naar een school in de Bleekstraat gebracht (Thomas-school).

Om 8 uur was het verzamelen en ging het in optocht onder zware bewaking naar de IJssel, waar reeds verschillende ploegen uit andere plaatsen bezig waren tankvallen en loopgraven met schuttersputjes te graven. Na \pm 2 uur hier te zijn geweest, kregen we een bombardement van de Engelsen op de IJsselbrug. Tegen de middag werd er "warm" eten gebracht.

Vanuit de Julianaweg kon je in de oorlog nog ongehinderd op het centrum van Enter kijken. De verbouwde producten zijn rogge en aardappelen. Op de voorgrond links met fiets "Oants-Trui", rechts een dochter van dominee Parlevliet.

ding. In Rijssen werden allen ondergebracht in een school op het Schild. Er waren geen banken of stoelen en iedereen zat in spanning af te wachten wat er ging gebeuren. 's Avonds kreeg iedereen een half brood en toen ging het richting station. En hier stond een goederentrein gereed en allen werden in veewagons gestopt. Tegen elf uur 's avonds vertrok de trein uit Rijssen, richting Wierden. Daar aangekomen werd flink met de trein heen en weer gereden, zodat op het laatst niemand meer wist welke kant het op ging. Later waren er regelmatig vliegtuigen boven de trein. Deze stopte dan en wij maar

Door gebrek aan borden en vorken werd het eten opgediend op de schop of een stuk karton. Hier kwam de volgende dag verbetering in. Tegen 5 uur werd er afgemarcheerd naar de school. In de schoollokalen was intussen wat stroo gebracht, wat de komende tijd onze slaapplek was.

Zondagmorgen op tijd gewekt, een beetje opgefrist, gauw een hap brood van de vorige dag en weer naar de tankvallen. Omdat het zondag was mochten we om 4 uur stoppen. Intussen wist het thuisfront waar we gebleven waren en kwam een hulpactie op gang. Diverse dames gingen met oudere mannen per fiets

De Dorpsstraat richting RK-kerk. Links hotel "De Adelaar", waar voor de oorlog nog een benzinepomp stond.

2 keer per week met een koffer vol etenswaar naar Zwolle (fiets met anti-lekbanden). De oude Grouwen-Jan, zijn dochter Dien Nitert-Grouwe, Grare van Oremus, Janna van de Jager en zo vele anderen. Ze overnachtten dan bij Zwollenaren. Hulde aan deze personen voor hun moed en doorzettingsvermogen. Ook de Zwollenaren lieten zich niet onbetuigd en boden hulp, waar het maar enigszins mogelijk was. Elke morgen op het schoolplein opstellen en dan werd er geteld of iedereen aanwezig was. Op een morgen werden er 2 personen vermist en bij nader onderzoek moesten dat 2 mannen uit Enter zijn; de één was Johan Brunnekeef (Sloamps-Johan) en de andere was een onbekend persoon, die bij de razzia in Enter was opgepakt. Toen de groep 's avonds van het werk terugkwam bij de school, gingen de poorten dicht en weer opstellen. Hierop werd medegedeeld, dat als straf voor het vluchten van de 2 mannen Jan Langenhof (Matn-Jan) en G. Altena (Reinds-Gert) naar het strafkamp werden overgebracht. Ze kregen enkele ogenblikken om hun schamele bezit bijeen te zoeken en toen ging het naar de buitensociëteit, welke als strafkamp was ingericht. Twee mannen, n.l. een dominee en een notaris uit Rijssen waren ter dood veroordeeld indien de betrokken personen niet terugkwamen. Eén persoon mocht daar een dag voor naar Enter om te proberen

ze op te sporen. Deze eer viel te beurt aan Jan Leussink (Schips-Jan) sr. Hij ging naar een dominee in Zwolle, welke hij over de situatie vertelde. Hier kreeg hij een fiets te leen en daarop peddelde de goede man naar Enter. Johan Brunnekeef was gauw gevonden en bereid om mee te gaan. De tweede was echter spoorloos. Een onderduiker uit Zwolle, die in Enter ondergedoken was, stelde zich ter beschikking en zo kon Leussink met 2 mensen terugkomen in Zwolle. Na enige dagen werd de straf voor Jan Langenhof en Gerrit Altena opgeheven, zodat deze tot ieders voldoening bij onze groep terug konden keren. Intussen mocht Jan Leussink vanwege zijn leeftijd weer naar huis. Maar dat was niet weggelegd voor Gerrit Plumers, wiens vrouw bevallen was van een zoon, de latere wielrenner Gerrit Plumers. Op 15 november 1944 kwam voor de groep van Baasjes-Frits het bericht dat ze tot 22 november 1944 naar huis mochten om de benodigde klompen te maken. De terugreis ging te voet en na 9 uur aan één stuk doorgelopen te hebben, kwamen ze tegen 8 uur 's avonds weer in Enter terug. De verlofpas werd steeds weer verlengd, zodat er van teruggaan geen sprake was. geleidelijk kreeg ieder op zijn eigen manier een verlofpasje, zodat na verloop van tijd allen gezond en wel weer thuis kwamen. Dat was ook wel een geluk, want de

winter van 1944 zat er aan te komen en de mannen in de school hadden het 's avonds erg koud met die grote kachels en weinig hout. Als leuke bijkomstigheid kan nog worden vermeld, dat op de morgen van 27 oktober de groep na verzameld te zijn bij de brandput de 65-jarigen weer naar huis mochten. Willem Pluimers (Köps- Willem), op dat moment 38 jaar, trok zijn pet flink over de oren en zette de kraag van zijn jekker omhoog en vertrok ongehinderd met de oudjes naar huis. Evenzo verging het Willem Getkate. Als er onraad was ging Willem bij de kachel zitten en simuleerde dat hij TBC had en daar waren de Duitsers zeer bang voor. De tankgrachten, die door de duizenden dwangarbeiders bij Zwolle tot stand zijn gebracht, bleken achteraf waardeloos te zijn. De Duitsers hielden rekening met de komst van de Amerikanen, enz. uit het westen, zodat de tankgrachten waren aangelegd om de legers uit het westen tegen te houden. Uiteindelijk kwamen onze bevrijders uit het oosten, zodat de tankgrachten geen enkel nut hadden.

Weggezonden naar Zwolle de onderstaande personen:

Johan Brunnekreef	- Sloamps-Johan
Gerrit Altena	- Reins-Gerrit
Berend Kobus	- Beernd van Pieldiene
Hendrik Pluimers	- Köps-Hendrik

Jans Ezendam	- Plasjent'n-Jans
Jannes Oremus en een schoonzoon	
Frits Oremus	
Albert Kerkhof	- Toon-Ap
Hendrik ten Hove	- Klitsen-Hendrik
Jan Rozemuller	
Frits Schuitemaker	- Mantjes-Frits
Hendrik Wilbers	- Jagers-Hendrik
Jan van de Burg	- Vos-Jan
Jan Langenhof	- Matn-Jan
Jan Leussink	- Schips-Jan
Johan Ezink	- Exo's-Jan
Frits Pluimers	- Baasjes-Frits
Johan Peddemors	
Graads Schuitemaker	- Graads van Oom
Mans Wolves	- Perik-Mans
Johan Langenhof	- Pas-Johan v.d. Pos
Henk Philippi	- van de Potje
Frans Philippi	- Frans van de Potje (keeper)
Jo Grouwe	- Jo van Grouwnjan v.d. Spar
Gert Pluimers	- Zweers-Gert
Gerrit Verseput, knecht bij Stiems-Gait	
Gerrit Otten	- Gerrit van KloknLeire
Johan Kornegoor	- Corrie van 'n Pas
Jan ter Harmsel	- Pool-Jan

J. Mekenkamp

Dhr. en Mevr. Morsink (Bakker-Frits, dir. Coöp.) in de tuin voor hun huis. Op de achtergrond het huis van smid Rutenfrans (Stoffer).

Een noodlottig ongeluk

Richting Rijssen, binnendoor over de Witmoesdijk, net over de brug over de Elsgraven, lag rechts aan een zijweg van de Witmoesdijk een bosperceel.

Hier lag een weiland vrijwel geheel door het bos omsloten, waar in de herfst van 1944 de Duitsers regelmatig oefenden en ook met scherpe munitie werd geschoten. Als de Duitsers verdwenen waren zochten jongens uit de buurt naar patroonhulzen, die erg geliefd waren. De ouders verboden het meestal, omdat ze de gevaren onderkenden. Zo had op zekere dag weer een oefening plaatsgevonden en toen de Duitsers verdwenen waren, gingen Jan Altena en Dieks Brunnekreef, die daar dichtbij woonden, op zoek naar achtergebleven patroonhulzen. Op een gegeven moment vindt Jan Altena een wat vreemd voorwerp: een rond stuk hout met aan de bovenkant een rond metalen omhulsel en er bungelt ook nog een touwtje aan. Altena bekijkt het voorwerp, maar vertrouwt het toch niet en legt het weer neer. Het zoeken naar hulzen gaat verder. Even later stuit Dieks Brunnekreef op hetzelfde voorwerp. Dieks wil het wel nader onderzoeken en trekt ook aan het touw. Het ding begint te sissen en Dieks gooit het van zich af. Een eindje achter Altena, die met de rug er naartoe staat, komt het neer en een ontploffing volgt, want het was een steelhandgranaat. De gevolgen zijn afschuwelijk. Brunnekreef mist diverse tenen en vingers en is ernstig in de buik getroffen. Jan Altena krijgt de lading midden in de rug. Brunnekreef ligt lange tijd in het ziekenhuis. Altena heeft vele scherven in de rug, maar brengt het eraf zonder verminkingen. De laatste scherfjes zijn na 50 jaar nog in de rug aanwezig.

J.G. Altena.

Risico's met onderduikers

In de winter van 1944/1945 wordt er op de late avond, iedereen is al naar bed, bij de familie Altena aan de Achteresweg op de deur gebonsd. Het is een groep Duitsers, die de weg kwijt zijn geraakt. Ze zoeken de "strasse" naar Wierden. Altena moet mee om de weg te wijzen en krijgt nauwelijks gelegenheid om zich enigszins aan te kleden. Hij krijgt nog een schop onder z'n achterste als het niet snel genoeg gaat. Tijdens het kabaal werd geacht dat een onderduiker die in huis was, ene Sjaak uit Rotterdam, in zijn voor dergelijke gelegenheden afgetimmerde ruimte in de "hiele" is gekropen.

Als de Duitsers met Altena verdwenen zijn, kijkt

mevrouw Altena even op de deel of alles in orde is. Tot haar ontsteltenis staat Sjaak de onderduiker met een bijl in zijn hand achter de deur. Één blik van de Duitsers op de deel en dit in wezen onschuldige voorval had vreselijke gevolgen kunnen hebben.

J.G. Altena.

Door het oog van de naald

In de herfst van 1944 vinden er razzia's plaats. Ook in Rijssen, waar een zoon van de familie Zwiers aan de Duitsers weet te ontsnappen en door het Opbroek vlucht richting Enter. De Duitsers zitten hem op de hielen. Hij vlucht bij de familie Altena aan de Achteresweg naar binnen en wordt snel in de "hiele" diep onder het hooi, zo dicht mogelijk tegen de dakrand, verborgen. Een paar minuten later stormen de Duitsers naar binnen en vragen naar de vluchteling. Altena weet van niets. De Duitsers doorzoeken het huis en ook in de "hiele" wordt gezocht, waar ze met bajonet op het geweer wild in het hooi steken. Zwiers wordt wonderwel niet geraak en alleen zijn broek vertoont later een gat waar de bajonet doorheen is gegaan. Letterlijk door het oog van de naald.

J.G. Altena.

Moffenmeiden

Tijdens de periode dat in Enter Duitse militairen gelegerd waren, voornamelijk vanaf zomer 1944 tot de bevrijding, kwamen er regelmatig meisjes uit Almelo, die omgang hadden met deze soldaten. Op een avond kwamen in café Ten Berge twee soldaten van de bemanning van een zoeklicht dat tussen Enter en Goor was opgesteld, het café binnen. Ze zijn vergezeld van twee Almelse meisjes. Als ze bestellen weigert Ten Berge de meisjes te bedienen, waarop de soldaten hem bedreigen. Op dat moment zitten in het café ook een aantal soldaten met een officier van een detachement, dat bij de brug over de Regge bij Binnen-Gerrit gelegerd was. Deze officier heeft het gebeurde gadeslagen en grijpt in. De soldaten, die Ten Berge bedreigt hebben, worden gelast met de meisjes te vertrekken en hij noteert de namen van de soldaten. Vrij kort daarna werden deze soldaten overgeplaatst naar het Oostfront.

J. ten Berge.

Een medewerker

Het gebeurde midden in Enter; een actief persoon kwam bijna iedere morgen de berichten van de Engelse zender bespreken; hij zat zo vol energie, dat hij telkens vroeg of hij eens wat kon doen. Omdat we onze groep niet wilden uitbreiden, kreeg hij telkens nul op het rekest, tot op zekere morgen ondergetekende een ingeving kreeg, die door de betreffende persoon wel tot uitvoer zou kunnen worden gebracht. Er zat namelijk aan de kastanjeboom op de hoek Dorpsstraat - Bornerbroekseweg een bord van de Duitsers met als opschrift "Zerstörte Brücke"; dit was een aanwijzing dat de kanaalbrug

bij Bornerbroek was opgeblazen. Ik maakte hem daarop attent en hij was blij iets te kunnen doen. De volgende morgen was hij al op tijd present om mij kont te doen dat hij 's nachts het bord had verwijderd; zeker niet zonder moeite, tenminste naar zijn uitdrukking gemeten kon je beter een distributieoverval plegen dan dat bord weghalen. Op mijn vraag waar hij het bord gelaten had, kreeg ik ten antwoord, dat hij het onder de spaanders had verborgen. Op mijn vervolgvraag wat hij er van dacht als de Duitsers eens met speurhonden zouden komen, vloog hij naar huis om het bord in de kortste tijd in de kachel te verbranden.

H. Velten.

Na de bevrijding worden aan de verschillende verzetsmensen oorkondes uitereikt door kolonel Hotz en luitenant Bos. Hier poseert het hele gezelschap voor het café annex kapperszaak van Ten Berge aan de Dorpsstraat 158. Bovenste rij v.l.n.r.: mevr. J. Morsink, hr. J. Morsink, mevr. en dhr. Broekkamp (Bentelo), Dan volgen drie mensen wier namen niet meer te achterhalen zijn. Hr. Morsink (Plasmans), mevr. Morsink, hr. J. Veehof (Zeldam) (Diekersjans), mevr. Veehof, mevr. Haarman, hr. Haarman (Barlo), mevr. Klinkhamer, hr. Klinkhamer. 2e rij: ?, ?, A. Kolkoop (Koerdam), mevr. Kolkoop, J. ter Keurs (Wierden), mevr. ter Keurs, F Morsink (dir. Coöp Enter), mevr. Morsink, Hendrik Broeze, mevr. Broeze, hr. Overbeek, mevr. Overbeek, hr. Kolkman (Tolmariens), mevr. Kolkman, hr. Velten (Bax), mevr. Velten, ?. 3e rij zittend: moeder overste rusthuis Delden, de kokkin van het rusthuis, mevr. de Vries (Enter), ?, ?, kol. E.G.J.D. Hotz, luitenant H. Bos, hr. B. ten Berge, mevr. ten Berge, Henk Eshuis (Rijssen), J.J. ten Berge. Onderste rij: Dina Dommerholt (Rijssen), Dien ten Berge (Enter), ?, Zus Bos (Wierden), Reintje Dommerholt (Rijssen), Marie ten Berge (Enter), Mien ten Berge (Enter), Riek ten Berge (Enter), Riek Jannink (Enter), Tilly Scholten (Delden), Nanny Wieberdink (Goor), Rie Beumer (Goor).

Dreiging vanuit de lucht!

Inleiding

Toen me begin 1995 door de heer J.G. Altena uit Enter werd gevraagd of ik mee wilde helpen met dit boekwerkje, besloot ik gelijk "ja" te zeggen. Dit omdat het voor het plaatsje Enter wel eens de laatste keer zou kunnen zijn dat er iets over de donkere oorlogsjaren van 1940-1945 wordt geschreven.

Daar het reeds bij velen bekend is dat ik onderzoek pleeg naar de Twentse luchtoorlogsgeschiedenis, was het de bedoeling dat ik het hoofdstuk "luchtoorlog" zou gaan verzorgen. Hoewel ik zelf van een ver naoorlogse generatie ben, heb ik al vanaf 1980 een vrij groot "luchtoorlogarchief" met duizenden foto's samen kunnen stellen, met de bedoeling deze in de nabije toekomst te gaan publiceren in boekvorm.

Omdat ik van een naoorlogse generatie afkomstig ben, denk ik dat ik redelijk in staat ben geweest om één en ander na al die jaren objectief te kunnen beoordelen. Voor dit hoofdstuk heb ik gebruik gemaakt van het in mijn archief voorhanden zijnde materiaal. Op het eind van dit hoofdstuk zal ik graag alle medewerkers voor hun welgemeende hulp willen bedanken.

Ik heb getracht zo volledig mogelijk te zijn met de (soms summier) meldingen, doch het is heel goed mogelijk dat er na al die jaren het één en ander over het hoofd is gezien. De schrijver dezes houdt zich daarom gaarne aanbevolen voor verbeteringen en aanvullingen.

Tot slot moet ik melden dat vanwege de beperkte ruimte in dit boekwerk, ik u helaas geen overzicht kan geven omtrent het ontstaan van een luchtoorlog en de technische ontwikkelingen daaromtrent. Op de vraag waarom we besloten hebben het hoofdstuk "luchtoorlog" boven Enter en de buurtschappen Rectum en Ypelo zo uitgebreid te beschrijven, wil ik kort zijn. Hoewel het helaas zeer vaak vergeten wordt, was het aspect luchtoorlog namelijk één van de weinige vormen van oorlogsgeweld, die dagelijks te merken was en vele honderden slachtoffers in Twente heeft gemaakt ...

Rest me slechts nog u verder veel leesplezier toe te wensen! April 1995.

Coen Cornelissen, Drakensteijn 79, Almelo.

Het prille begin

Reeds op 10 mei 1940, tijdens de brute Duitse inval, konden de verbouwereerde inwoners van Enter tientallen jachtvliegtuigen en groepen met Duitse bommenwerpers en transportvliegtuigen richting het westen zien vliegen. Boven deze omgeving hebben zich toen geen luchtgevechten afgespeeld, maar elders in Nederland wel, wat eindigde in het zinloze bombardement op onze Maasstad, Rotterdam.

Menig Entenaar kon toen nog niet bevroeden, dat de oorlog hier in Nederland nog vijf jaar zou gaan duren en dat men vrijwel dagelijks de Geallieerde bommenwerpers richting Duitsland zal horen en zien vliegen.

In het begin van de oorlog waren het alleen nog de Engelse bommenwerpers met daarin de Nieuw-Zeelandse, Canadese, Poolse, Schotse en Engelse vliegeniers. De ouderen onder ons zullen het waarschijnlijk nooit meer vergeten hoe het was om het monotone gebrom van de overtrekkende bommenwerpers bij nacht te horen. Twente lag immers op een zeer belangrijke aanvliegroute, omdat de Geallieerden gretig gebruik maakten van het toen nog redelijk veilige luchtruim boven het IJsselmeer. In de nachten kon men in de verte het geknal van de Duitse luchtafweerkanonnen horen en soms kon men ook nog de enorme lichtbundels van de zoeklichten zien, welke de donkere hemel aftasten naar hun prooi ...

Heel af en toe kon men hoog in de lucht het felle geschiet van de mitrailleurs horen, als een Duitse nachtjager weer in een hevig luchtgevecht met een bommenwerper verwickeld was. De dag daarop kon men dan soms horen van reizigers dat er weer een-tje was neergehaald ...

Regelmatig kon men in de verte een bominslag horen, want het gebeurde regelmatig dat een in nood verkerende bommenwerper vroegtijdig zijn dodelijke bommenlast afwierp. De dag daarop waren de bewijzen hiervan in de weilanden te vinden. Diepe bomkraters met daar rondom heen de verwrongen ijzeren bomscherven, wat een bij de jeugd geliefd verzamelobject was! Het wilde ook wel eens gebeuren dat als men 's ochtends tussen de weilanden door fietste, men her en der vliegtuigpamfletten kon zien liggen. Deze Geallieerde propagandafolders werden met bundels tegelijk boven Duits

grondgebied afgeworpen, doch met een sterke oostenwind, lag de gehele grensstreek bezaaid met die folders. Later, in 1943, kon men Amerikaanse bommenwerperformaties over zien trekken. Deze bombardeerden de Duitse oorlogsindustrieën bij dag, terwijl de Engelsen, vanwege hun mindere bewapening, bij nacht bombardeerden.

Onvergetelijk moet het beeld van de enorme condenssporen zijn geweest, met daartussen het gekrioel van de "kleine vriendjes", oftewel de escortejagers, die de venijnig aanvallende Duitsers moesten weren!

Enter werd reeds in 1941 geconfronteerd met twee Engelse vliegers, die per parachute uit hun vliegtuig waren gesprongen. Deze bemanningsleden hadden toebehoord aan de tweemotorige Vickers Wellington X9609 PM van het 103 Squadron, welke op 20 september 1941 om 22.46 uur bij De Kieft op het land van landbouwer Nijland te Bentelo in de gemeente Ambt Delden was neergestort. Dit toestel was opgestegen voor een "raid" (aanval) op Berlijn, doch werd neergeschoten door Oberstleutnant Helmut Woltersdorf en zijn bordfunker (marconist) Oberfeldwebel Heino Pape van de op de vliegbasis Twente gestationeerde 7e Staffel III/Nachtjagd-groep 1. Het was de zesde overwinning van Oblt. Woltersdorf.

Helaas kwam de "skipper" van dit vliegtuig, Pilot Flying Officer Thomas Wardhaugh, om het leven. Zijn parachute heeft zich vermoedelijk niet tijdig kunnen openen. Ook één van de boordschutters, namelijk Sergeant C.A.F. Thomas, overleefde deze ramp niet. Hij is tot de dag van vandaag als vermist opgegeven ...

De 2e piloot, Squadron-Leader Major J.A. Ingram, werd door de Duitsers gevangen genomen en voor ondervraging naar vliegveld Twente gebracht. Er waren echter, tot grote woede van de Duitsers, nog twee man weg. Deze twee man kwamen op 23 september 1941 in Enter aan, nadat ze dus al enkele dagen rondgezworven hadden. De Enterse bevolking onthaalde de twee vliegers met veel enthousiasme, doch deze was van korte duur! De Duitsers hadden er lucht van gekregen en al gauw werden ze ingerekend.

Het is nog steeds niet bekend wie dat geweest zijn, doch het is bekend dat de volgende drie bemanningsleden de andere overlevenden waren. Twee van deze mannen zijn het geweest, die op de 23e

september in Enter zijn geweest. Het zijn Observer Sergeant H.W. Clyde, Sergeant W.D. King en Sergeant J.G. Wright. Deze Wellington met een bemanning van zes koppen was één van de vele bommenwerpers, die voortijdig hun "reis" in Twente beëindigden!

Bommenwerper boven de Goorseweg ontploft!

We schrijven Enter in de donkere en zeer koude avond van 3 februari 1943 omstreeks 20.00 uur. De straten zijn verlaten en vanwege het verduisteren, om de oriëntatie van de Geallieerde bommenwerpernavigators te bemoeilijken, is er nauwelijks een lichtbundeltje op straat te zien.

In de boerenhuizen gaat het er echter gemoedelijk aan toe. Een potkachel die volop brandt. De kinderen zijn net naar bed gegaan. Vader hangt moe van het werken achterover in zijn stoel en moeder is nog druk doende met de laatste huishoudelijke karweitjes. Het zal niet lang meer duren of een ieder zal zich te ruste leggen.

In de RK-kerk bevinden zich nog de kapelaan met een handvol jeugdleden. Plotseling hoort men in de verte het aanzwellende gebrom van een grote bommenwerper, met daartussen het geluid van een ander vliegtuig. Dan klinkt er geschiet en als een vurige komeet scheert langs de noordwestzijde van het dorp een enorm vliegtuig! Weer klinkt er geschiet, terwijl het brandende vliegtuig de omgeving in een spookachtig en bijna duivels licht zet. Dan, als de luchtbus even voorbij het zuidelijkste puntje van het dorp is, klinkt er een doffe dreun. De ramen trillen en angstig schiet men weg onder de tafels of in een hoek. Men was al zo bang voor die helse machines, en nu dit! Even is in de lucht een ware vonkenregen te zien, die zeer vlug daalt, dan wordt het weer iets stiller. In de verte klinken nog wat kleinere explosies. Wat was dat? Het hele dorp stond in rep en roer. Even dreigde er paniek te ontstaan. Kinderen begonnen te huilen, maar werden gauw opgevangen door de ouders. Al snel wordt boven het tumult duidelijk "doar is ne vlee gmachine daale kumm'n"! Wat was er nu precies gebeurd? Om daar antwoord op te krijgen, moeten we terug naar Engeland omstreeks een uur of zes in de avond.

Op de Britse vliegbasis Newmarket staat al vanaf 18.00 uur een grote viermotorige Short Stirling van het 75e Squadron klaar om deel te nemen aan een

bommenwerperraid op Hamburg. Deze nacht zou Bomber Command maar liefst 263 bommenwerpers naar Hamburg sturen, bestaande uit Stirlings, Lancasters, Halifaxes en Wellingtons.

Één van deze luchtreuzen was de Stirling I BK 604 AA-S van het 75e Squadron, welke zich op AFB Newmarket bevond. De bemanning bestond uit acht man. Het waren de Nieuw-Zeelanders Pilot Officer John McCullough (30 jaar) en onderscheiden met het DFC, 2nd Pilot Officer Raymond W. Henderson, Navigator F/Sgt. W.E. Gibbes, de 30-jarige bommenrichter Sgt. Terence A. Murphy en Wireless Operator en schutter Sgt. K.J.S. Smith. Verder telde de bemanning drie Britten: de 23-jarige Flight Engineer Sgt. Francis F. Allen, de 21-jarige schutter en verkoper uit Birmingham Sgt. Kenneth E. Kimberley en als laatste de 19-jarige Sgt. schutter Paul R. Trewayne.

Deze jonge bemanningsleden hadden net zo als alle andere vliegtuigbemanningen hun instructies voor die nacht gehad. De bommenlading van John McCullough en Raymond Henderson bestond deze nacht uit 1.380 brandbommen van elk 4 lb. De route voor deze nacht was als volgt: Ze zouden opstijgen en de gehele luchtmada zou zich boven Southwold verzamelen. Van daaruit naar Egmond aan Zee, Hoya en uiteindelijk Hamburg. De "thuisreis" ging dan van Hamburg naar Lunenburg, Hoya, Southwold tot de basis Newmarket.

Het was de bedoeling dat de "Pathfinders" (een soort van elitegroep, die het aanvalsdoel met lichtfakkels en dergelijke markeerden) om 21.00 uur

Stirling LS-J van het 15 Squadron in volle vlucht. Een toestel van dit type stortte neer op 3 februari 1943 bij Enter.

Foto: uit boek "Wespennest Leeuwarden" van Ab A. Jansen, collectie Imperial War Museum, London.

boven Hamburg zouden aankomen en hun precisiewerk tot 21.15 zouden uitvoeren. De hoofdmacht, waaronder de Stirling BK 604 AA-S, kwam dan iets later, namelijk om 21.02 uur en zouden hun dodelijke karwei uitvoeren tot 21.20 uur. Eindelijk om 18.23 uur steeg de BK 604 op, niet wetend dat het haar laatste vlucht zou zijn ...

Inmiddels hadden de leden van de op Fliegerhorst Twente gestationeerde III/Nachtjagdgruppe 1 het bericht gekregen dat via Egmond aan Zee een luchtmada van "heavies" (bijnaam voor de viermotorige bommenwerpers) binnen was gevlogen. Kort daarna stegen de tweemotorige Messerschmitt Bf 110 nachtjagers van de 7e, 8e en 9e Staffel op voor een zogenaamde "Feindflug". Ook de Gruppenkommandeur van de IIIe Gruppe, Hauptmann Wolfgang Thimmig, die inmiddels 10 "Abschüsse" op zijn naam had staan, steeg op. Zijn Bordfunker was Oberfeldwebel Hans Steckemetz, evenals Thimmig van de Stab. Even nog voordat de kust bereikt werd, gaf de Captain van de BK 604 opdracht aan zijn boordschutters om hun .303 Browning machinegeweren te testen. De schutters gaven enkele korte vuurstoten af, zodat ze zeker wisten dat in geval van nood de wapens zouden werken. Terwijl de navigator Sgt. Gibbes de koers controleerde die zijn "skipper" vloog, verdween de Nederlandse kustlijn al spoedig achter hen. In de verte konden ze de in de donkere lucht priemende zoeklichten en ontploffende luchtdoelgranaten al zien ...

Het was iets na achten, toen de Jägerleitoffizier, Oblt. Stegemann, zijn nachtjager Hptm. Thimmig in "Raum 4D" naar een vijandelijke binnenvlieger toe leidde. Ook Bordfunker Steckemetz kon nu iets op zijn Lichtenstein-boordradar waarnemen en gidste zijn "Kutscher" naar het doel. Al gauw kon Thimmig nu boven zich het donkere silhouet van de Britse bommenwerper door het cockpitdak waarnemen. De felblauwe uitlaatvlammen van de vier motoren waren duidelijk waarneembaar. Snel en behendig stelde hij zijn Refi-vizier in en ontdeed de stuurknuppel van haar veiligheidsklepje en bracht zijn gehandschoende duim op de afvuurknop. De Brit boven hem vloog onverstoort verder, zodat Thimmig alle tijd kreeg om rustig van onderen met het vliegtuig mee te vliegen. Nu hoefde hij alleen nog de zogeheten "van Hinten unten Angriff" aanvalsmethode toe te passen. Dit hield in dat men onder de bommenwerper meevloog en zelf dan de neus van het eigen toestel omhoog bracht om dan

Hptm. Wolfgang Thimmig, geboren op 04-10-1912, hier door Oblt. Fritz Carstens gefotografeerd op Twente. Gruppenkommandeur van de II/NJG 1 "Ameis" Thimmig was in 1941 nog Staffelkapitän bij de I/NJG 1 op Venlo, vervolgens op Twente Gruppenkommandeur en uiteindelijk Kommodore van het NJG 2. Thimmig overleefde de oorlog met 23 overwinningen op zijn naam. Op 07-11-1976 overleed Thimmig aan geelzucht in Zweden.

Foto: via F. Carstens.

de bommenwerper van voor naar achteren "door te zagen"! Immers de Engelsen hadden geen buikkoepl onder hun vliegtuigen. Dan was het zover. Thimmig gaf het "Pauke-Pauke" (aanvalskreet) door, trok de neus van zijn Bf. 110 nachtjager op en drukte op de afvuurknoppen. Slecht een paar seconden braakten zijn twee 20 mm. boordkanonnen en vier 7,9 mm. machinegeweren dood en verderf ... Duidelijk kon Thimmig waarnemen hoe de lichtspoorpatronen in de vleugels en romp sloegen. De luchtrees vloog in brand, sloeg als een getroffen leeuw op zijn zij en dook de onmetelijke diepte in ...

Aan boord hadden de boordschutters niet gemerkt dat ze beslopen waren door de nachtjager, tot plotseling een krakend geluid hoorbaar was en de romp zich onmiddellijk vulde met dikke rook. Het was echter al te laat en met een gierend geluid dook het vliegtuig omlaag. Onmiddellijk gaf de "skipper" over het intercom het "abandon aircraft" (verlaat toestel) door. Zo vlug als mogelijk gespten de vliegers hun parachutes vast om hun lijf en kropen naar de dichtstbijzijnde uitgang. Door de "G"-krachten werd het steeds moeilijker om je in het toestel te bewegen en de lucht daarbinnen was verstikkend! Toch wisten Henderson, Gibbes, Murphy, Smith en Kimberley nog tijdig uit het vliegtuig te springen. Kort daarna ontplofte het vliegtuig in de lucht, ter-

De 21-jarige boordschutter Sgt. Kenneth E. Kimberley uit Birmingham, afkomstig uit de Stirling BK 604 AA-S van het 75 Sqdn. Sgt. Kimberley wist zich met zijn parachute te redden en werd uiteindelijk in Bornerbroek door de Duitsers gevangen genomen. Zijn P.O.W.-tijd zat Kimberley in "Kamp 344" te Lamsdorf uit. Op 07-09-1943 werd hij daar tot Flight Sergeant bevorderd!

Deze foto van Kenneth werd, even voor zijn gevangennamen, in Engeland gemaakt.

Helaas overleed Mr. Kimberley in 1989 te Worthing.

wijl de vliegers aan hun parachutes omlaag zweefden. Sgt. Smith was het eerst geland; hij sprong als laatste. Gelijk toen hij het vliegtuig verlaten had, moest hij zijn parachute door middel van zijn ripcord openen, maar smakte kort daarna op de grond en brak zijn enkel. De 30-jarige bommenrichter Sgt. Terence Murphy was minder fortuinlijk. Zijn parachute opende zich niet en Sgt. Murphy viel te pletter in de omgeving van de boerderij "Busger op Vollenbroek" aan de Wierdenseweg in Enter. Henderson, Kimberley en Smith waren ondertussen veilig geland, verstopten zo goed en zo kwaad als het ging hun parachutes en maakten dat ze weg kwamen. Deze drie vliegers moeten allen in de omgeving van het Twentekanaal zijn geland. Het bleek dat het vliegtuig aan de zuidkant van het dorp

Wt. 43279/P.46. 150,000 Pads. 2/42. J. D. & Co. Ltd. 51-4335.

Charges to pay _____

POST TELEGRAM

No. 71 AMP

RECEIVED

15 1576231 3/4 NR/T 20

Prefix. Time handed in. Office of Origin and Service Instructions. Words.

16

From 116 B 12.5 NR/T OHMS PRIORITY 36

—IMPORTANT— MRS E. KIMBERLEY 15 LODGEHILL ROAD
SELYOAK BIRMINGHAM 29

DEEPLY REGRET TO INFORM YOU THAT YOUR SON 1576231
SGT. KIMBERLEY K FAILED TO RETURN FROM AIR
OPERATIONS-NIGHT 3/4 FEBRUARY LETTER FOLLOWS
= AERONAUTICS NEWMARKET

For free repetition of doubtful words telephone TELEGRAMS ENQUIRY or call, with this form at office of delivery. Other enquiries should be accompanied by this form and, if possible, the envelope.

Een copie van het telegram dat Sgt. Kimberley's ouders ontvingen, met de nuchtere melding dat hun zoon niet was teruggekeerd van een luchtoperatie in de nacht van 3 op 4 februari 1943...

Via Mrs. B. Kimberley.

boven de Goorseweg was ontploft. Op zaterdag 1 maart 1995 hadden we contact met de inmiddels 73-jarige Entenaar, de heer G. Homan. De heer Homan was destijds een jonge knaap van 21 jaar en na al die jaren wist hij zich terdege nog wel het één en ander van dit voorval te herinneren. We zullen hem aan het woord laten.

“Ik woonde destijds aan de Brinkstraat te Enter en was op die bewuste avond juist in de kerk voor een gebedsdienst of een jeugdavond. We hoorden buiten lawaai, renden naar het raam en zagen een brandend vliegtuig voorbij vliegen. De kapelaan probeerde ons tot rust te manen en zei op rustige toon ‘blijf zitten, het is een brandend vliegtuig’. Nou toen waren we natuurlijk helemaal niet meer te houden en we renden met z’n allen naar buiten. De kapelaan riep nog iets, doch zijn stem verdween in het zo plotseling ontstane rumoer. We hoorden een doffe dreun en het bleek dat het gevaarte even buiten het dorp in de richting van Goor was neergestort. Ik en nog een paar van mijn kameraden zijn toen die richting opgelopen. Niet voor de sensatie hoor, want we waren doodsbenauwd voor die vlieg-

tuigen! We waren gewoon nieuwsgierig. Het bleek dat achter de woning van landbouwer G. Freriksen aan de Goorseweg 37 (nu mijn huis) boven op de put een grote aluminium bak lag, propvol met van die zeskantige brandbommen. Ook door het dak van de boerderij waren enkele brandbommen gevallen, doch deze waren niet ontbrand. Geluk gehad!

Blijkbaar was het vliegtuig, een grote Engelse bommenwerper, reeds in de lucht ontploft, want overall lagen brokstukken. Ongeveer tweehonderd meter achter deze boerderij lag de opengescheurde en kapotgeslagen romp met de cockpit en delen van de vleugels. Het brandde daar ook nog een beetje en er lag een dode vlieger (P/O J. McCullough, CC) Bij de klompenmakerij van Hering lag net voor de reserve voorraad hout ook een dode vlieger. Zijn beide laarzen waren weg.

Aan de overkant van de weg, ook weer op ongeveer tweehonderd meter afstand, lag in de richting van Rijssen het staartgedeelte, een groot stuk vleugel en een wiel. Ook daar lag een vlieger, die dood was. Schijnbaar lagen daar tevens de brandstoftanks,

*De graven op de begraafplaats aan de Appelhofstraat in Wierden van de vier omgekomen Engelse bemanningsleden van de bommenwerper, die op 3-2-1943 neerkwam aan de Goorseweg in Enter.
V.l.n.r. McCullough, F.F. Allen, Trevayne, Murphy.*

want het brandde in die omgeving erg fel! Voorts lagen her en der verspreid de kleinere delen en banden met munitie. De lijken hebben ze eerst in een schuur hier in de omgeving verzameld en toen met paard en wagen naar Wierden gebracht. De Duitsers werden kort daarna ingekwartierd en hebben de brokstukken opgeruimd.

Mijn zwager, G. Freriks, vond later bij zijn boerderij nog een bijltje (escapebijltje, CC), welke ik nu in mijn bezit heb. Ik weet ook dat er destijds nog wel meer mensen moeten zijn geweest, die delen van dit vliegtuig gepakt hebben.”

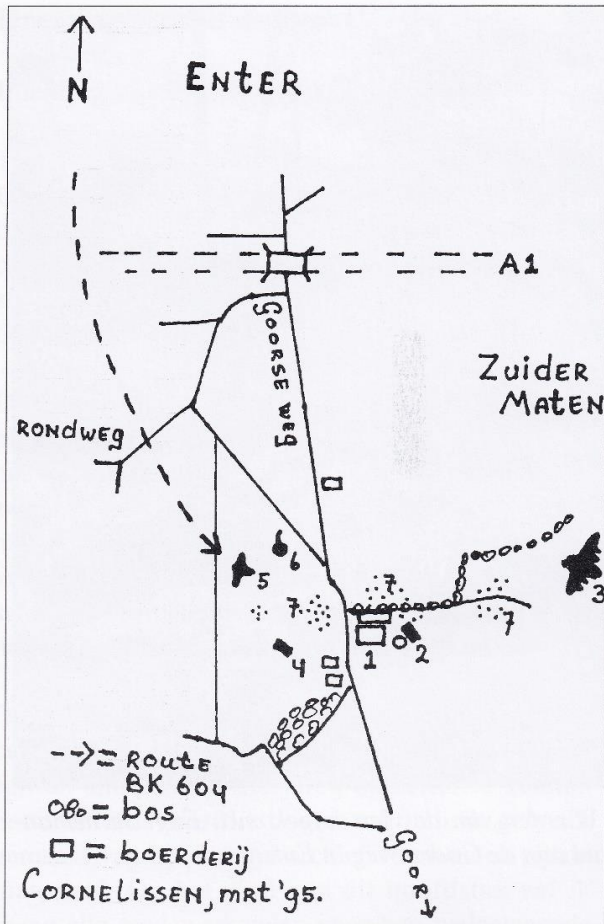
De gesneuvelde vliegers McCullough, Murphy, Trevayne en Allen werden op 5 februari 1943 op het kerkhof aan de Appelhofstraat te Wierden begraven. Er mochten geen burgers bij aanwezig zijn.

Maar hoe was het met onze vier andere vliegers afgelopen? Sgt. Gibbes moet vrij kort na zijn landing reeds zijn gearresteerd en werd afgevoerd. Henderson en Kimberley waren behoorlijk aan het zwerven geweest en hadden al in schuren en in kippehokken geslapen tot ze ontdekt werden door een landbouwer. Henderson schijnt toen eerst naar een

onderwijzer in Bornerbroek gebracht te zijn, doch deze wist zich ook geen raad met de Nieuw-Zeelander, waarna deze de vlieger naar de postcommandant van de Marechaussee te Bornerbroek heeft gebracht. Dit was bij de Marechaussee Arts. De zoon van deze Marechaussee was de bekende Tony Arts, die actief in het verzet zat. Helaas hadden toen al te veel mensen deze vlieger gezien, zodat hij niet meer “weggemoffeld” kon worden.

Kort daarna werd ook Sgt. Kimberley bij Arts thuisgebracht. Arts belde ondertussen naar een bij hem in de post dienende Marechaussee. Dit was de heer P. van Luinen. Arts zei: “De Duitsers komen zometeen drie overlevenden van een neergestort vliegtuig uit Enter ophalen, wilt u ook komen?” Onmiddellijk ging Van Luinen naar Arts toe en sprak met de twee vliegers. De familie Arts verzorgde de vliegers zo goed mogelijk en gaven zelfgemaakte sigaretten, koffie en cake aan hen. Van Luinen maakte nog een tweetal foto’s, één van Henderson en één van Kimberley. Ook vroeg hij om hun adressen, zodat hij via het Rode Kruis hun familie kon inlichten.

Kort daarna werd het tweetal naar het gemeentehuis van Borne gebracht en daar kwam ook Sgt. Smith zwaar gewond binnen! Daar in het gemeentehuis

Kaartje van de Goorseweg en omgeving, zoals deze er nu bij ligt (maart 1995), met daarop aangetekend de globale ligplaatsen van de verspreide delen van de Stirling BK 604, na op 03-02-1943 om 20.10 uur aldaar te zijn ontploft! Bij "1" is de woning van onze ooggetuige, de heer Homan, te zien. "2" Was de put met bak met brandbommen en "3" de romp met vleugel- en cockpitdelen. Bij "4" lag een groot stuk vleugel, "5" was het staartgedeelte, "6" was één van de wielen en op de plaatsen met "7" lagen tal van kleinere delen.

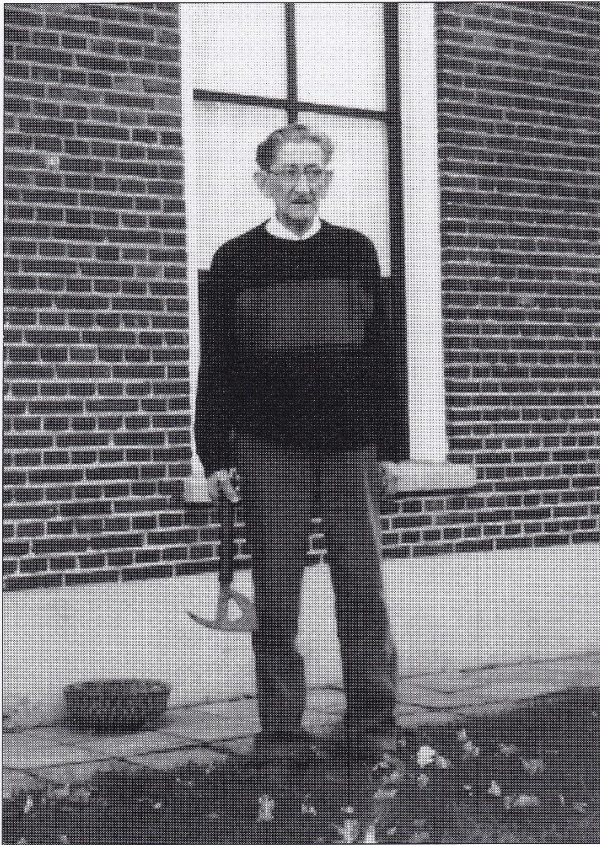
Collectie C. Cornelissen

werden de vliegers weer ietwat op hun gemak gesteld en hadden de Marechaussees samen met de heer J. Been uit Borne en ene meneer Van Dijk een gezellig en misschien ook wel geheimzinnig en ontroerend gesprek. Na enkele uren ging plotseling de deur open en kwamen enkele Duitse soldaten binnen. De heer P. van Luinen, die thans in Lemele woont, vertelde de schrijver dezès in maart 1995: "Ik heb in heel mijn politieverleden al veel haat en ellende gezien, maar ik vergeet nooit meer hoe die vliegers en de Duitsers elkaar met zo veel haat aankijken. Hun ogen spraken pas echt boekdelen!"

Een unieke opname van de 2e piloot P/O Raymond Henderson, genomen vlak voor zijn arrestatie bij de postcommandant der Marechaussee Arts te Bornebroek. De opname werd gemaakt door de Marechaussee P. van Luinen. Deze opname is afkomstig uit het gemeente-archief Borne.

Nog voordat ze afgevoerd werden gaf Sgt. Kimberley een zijden zakdoek, waarop een kaart was afgedrukt, aan de heer Been. De zwaargewonde Smith moest, voordat hij naar een krijgsgevangenenkamp werd afgevoerd, eerst voor behandeling naar het Wilhelminahospitaal in Amsterdam worden gebracht. Daarna ging Smith, evenals Sgt. Kimberley, naar "Kamp 344" bij Lamsdorf, waar ze tot het einde van de oorlog verbleven. Pilot Officer Henderson ging naar het roemruchte POW-kamp "Stalag Luft III" bij Sagan. Dit kamp werd later bekend van de "Great Escape". De heer P. van Luinen heeft zich aan z'n woord gehouden en gaf zowel de familie van Henderson als de ouders van Kimberley een bericht via het Rode Kruis dat hun verwanten gevangen genomen waren. Ook later nog in de oorlog heeft de familie Van Luinen een zeer intensief schriftelijk contact onderhouden met de vliegers in het kamp. Het was voor de ouders van Kimberley en Henderson een ware opluchting te horen dat hun zoon niet meer vermist was en voor de vliegers zelf

De heer G. Homan voor zijn woning aan de Goor-seweg 37 te Enter, met in zijn hand een escape-bijl-tje, dat destijds door zijn zwager, G. Freriksen, naast de boerderij werd gevonden en nog immer is bewaard.

Foto: Collectie C. Cornelissen.

was het een grote steun om zo af en toe eens post te mogen ontvangen.

In 1969 kwam de familie Henderson (de heer Henderson zelf is nu inmiddels overleden, CC) over naar de familie Van Luinen en hebben samen met hen de crashplaats, de ex-postcommandant Arts en het kerkhof te Wierden bezocht.

Voor Hptm. Wolfgang Thimmig was dit zijn 10e overwinning. De IIIe Gruppe zou in deze nacht vier bommenwerpers omlaag weten te halen. In totaal zouden na deze "raid" 16 bommenwerpers niet meer naar Engeland terugkeren ...

Verdere gebeurtenissen

Anderhalve maand later hoorden de Enterse dorpsbewoners dat net over het Twentekanaal bij Borner-

broek weer een vliegtuig was neergestort. Het toestel zou bij een boerderij neergekomen zijn!

Inderdaad, want op 27 april 1943 om 03.11 uur wist Oblt. August Geiger van de 7e Staffel III/NJG I de Wellington HE 382 MK-X van het 429 Canadese "Bison" Squadron neer te schieten. De onfortuinlijke bommenwerper sloeg te pletter in een weiland pal naast de boerderij van de familie Sonder aan de Entersestraat, waardoor de boerderij behoorlijk werd beschadigd. Wat veel erger was, was het feit dat mevrouw J.A. Sonder-Harink dodelijk werd getroffen door een weggeslingerd vliegtuigonderdeel. Zij werd samen met de zes omgekomen bemanningsleden te Bornerbroek begraven.

In de nacht van 13 op 14 mei 1943 was het weer raak! Ditmaal werd het buurtschapje Rectum opgeschrikt door een neerstortende bommenwerper.

Het vliegtuig, een viermotorige Handlay Page Halifax met het serienummer HR 790 MH-S, was die avond van de dertiende opgestegen van de Engelse vliegbasis Snaith voor een "raid" op Bochum in het Roer-gebied. De Halifax behoorde toe aan No. 4 Group van het 51 Squadron RAF en had een bommenlading van drie 1.000 lb explosieven en 1.000 brandbommen van elk 4 lb aan boord.

De bemanning bestond uit zeven man, te weten de Schotse piloot P/O G.W.H. Byres, Navigator F/O R.H. "Bobby" Stark uit Ierland, de bommenrichter Sgt. Dennis J. Emes, W/O Sgt. D. Howell, F/E Sgt. George Steer, de schutter Sgt. Clement Stringer en de uit Londen afkomstige schutter Sgt. John A.C. Jacobs.

Deze nacht zouden in totaal 350 "heavies" doelen aanvallen in Bochum, Berlijn en de Skoda-fabrieken te Pilzen. Eenmaal boven het doelgebied aangekomen, wist de bommenrichter Sgt. Emes zonder al te veel problemen zijn bommen op het doel te werpen en kon Byres aan de thuisreis beginnen.

Echter ook nu weer waren van Fliegerhorst Twente de Messerschmitts BF. 110 nachtjagers van het III/NJG 1 opgestegen. Hierbij was ook de BF. 110 G-4 G9+BD van Hptm. Wilhelm Dormann en Ofw. Friedrich Schmalscheidt van de 9e Staffel. Hptm. Dormann werd door Stabsfeldwebel Hedwig naar "Nachtjagdraum 4D" geleid, onderschepte de binnenvlieger en opende om 02.53 uur het vuur op de onfortuinlijke Brit.

Gelukkig wist P/O Byres, de Captain van de HR 790, het brandende en ten dode opgeschreven vliegtuig nog geruime tijd onder controle te houden. Hierdoor wisten zowel "Bobby" Stark, Emes, Howell, als Byres zelf uit het vliegtuig te springen. De brandende Halifax maakte een scherpe bocht en stortte uiteindelijk neer aan de Enterweg te Rectum in de gemeente Wierden. Naar het schijnt zijn toen twee burgers naar het wrak gegaan, dat echter plotseling ontplofte en in brand vloog, waardoor de twee knapen vroegtijdig van hun leven werden beroofd ...

Ook de sergeanten George Steer uit Lewes, Clement Stringer uit Willenhall en de uit Londen afkomstige John A.C. Jacobs kwamen bij de crash jammerlijk om het leven. Ze liggen thans begraven op het kerkhof aan de Appelhofstraat te Wierden.

De andere vier vliegers kwamen allen in en rond Almelo veilig aan de grond, doch werden nog dezelfde dag gevangen genomen. Voor geïnteresseerden in dit verhaal, kan ik u verwijzen naar het boek "In de schaduw van de adelaar" door C.B. Cornelissen en J. Slettenhaar, blz. 190 t/m 201.

Voor Hptm. Dormann was dit zijn 8e (nachtelijke) overwinning. Dormann overleefde de oorlog met 14 overwinningen op zijn naam, doch is in de jaren '80 in Osnabrück overleden. Zijn Bordfunker, Ofw. Schmalscheidt, had heel wat minder geluk. Op 18

augustus 1943 zou deze namelijk bij Dohren (Duitsland) sneuvelen ...

Het was ook in de vroege ochtenduren van de 14e mei 1943 geweest, toen ergens bij Enter een andere Geallieerde RAF-vlieger door landbouwers werd voortgeholpen. Het was de Nederlandse Lancaster-piloot P/O Jan Bernard Marinus Haye, die in dezelfde nacht bij Albergen was neergestort. Hij vloog in de Avro Lancaster ED 667 DX-W, welke om 23.32 door Hptm. Lütje van de 8e Staffel III/NJG 1 was neergeschoten. P/O Haye landde veilig aan zijn parachute nabij de boerderij Erve Zonderman ten zuidoosten van Albergen. Vijf andere vliegers uit zijn crew kwamen ook behoudens aan de grond, doch voor twee anderen mocht het niet baten ...

P/O Haye, die Nederlander van geboorte was, en al geruime tijd voor de RAF vloog, was zo vlug als hij kon van zijn landingsplaats weggelopen, waarbij hij zo links en rechts hulp kreeg aangeboden in de vorm van eten en kleding. Haye kwam bij het Twentekanaal tussen Enter en Bornerbroek terecht, waar hij door een veerpontje werd overgezet. Uiteindelijk ontmoette Haye een jongeman, die hem op de fiets bleef achtervolgen. Tenslotte nam de jongeman, een Entenaar, Haye mee naar zijn huis en daar ontving Haye een geweldige maaltijd, andere kleding, een fiets en zijn papiergeld kon hij daar inwisselen voor kleingeld. Eveneens legde deze uitermate behulpzame, maar helaas onbekend gebleven familie, de vlieger uit hoe hij het beste naar Amsterdam kon fietsen.

Haye hoopte daar verder geholpen te worden. Uiteindelijk wist Haye met behulp van het verzet naar Engeland te ontsnappen!

Op zondag 30 januari 1944 om 11.26 uur stortte net over de gemeentegrens aan de kant van Bornerbroek bij de Hoeselderbrug in de omgeving van Ypelo een Duitse jager neer. Het was de Messerschmitt Bf. 109 G-6 "Weisse 15" (werknummer 15946) van Feldwebel Max Finsterwald, van de 7e Staffel III/JG 1.

Vliegbasis Abingdon, januari 1943. V.l.n.r. Sgt. Dennis J. Emes, Sgt. John A.C. Jacobs, F/O R.H. "Bobby" Stark, P/O G.W.H. Byres en Sgt D. Howell, hier staande voor hun Halifax Mk. II .

Foto: Collectie C. Cornelissen.

*De totaal uitgebrande brokstukken van de op 14 mei 1943 aan de Enterweg in Rectum neergestorte Halifax Mk. II. HR 790 MH-S van het 51 squadron.
Foto: Collectie C.B. Cornelissen.*

Finsterwalds toestel ontplofte achter de boerderij van de familie Oosterveld aan de Breesege 1 en sloeg een meters diepe krater. Feldwebel Finsterwald kwam bij de crash jammerlijk om het leven.

Iets heel anders gebeurde in de nacht van 21 op 22 november 1944. Om 23.00 uur namelijk hingen er twee of drie grote lichtfakkels aan witte parachutes boven de omgeving van de Keizersweg in Enter. Deze waren vermoedelijk door een Geallieerde bommenwerper uitgeworpen. Echter één van deze lichtfakkels kwam neer in een korenrijt van landbouwer J. Schuttenbeld aan de Keizersweg, waardoor deze korenrijt geheel uitbrandde! De brandweerpost van Enter werd nog wel gealarmeerd, doch vanwege een motordefect kon de brandweer-auto niet uitrukken ...

Spectaculaire vliegtuigcrash te Ypelo

Op 10 december 1944 speelde zich boven de omgeving van het Twentekanaal en Ypelo een meedogenloos luchtgevecht af tussen enkele Geallieerde jagers en één Duitse jager. Tijdens één van de ontsappingsmanoeuvres kwam de Duitser in aanraking met de grond, sloeg over de kop en brandde uit. Bij de boerderij van de familie Bloemendal aan de Voorbroeksweg 5 stegen inktzwarte rookwolken omhoog ...

Het was ditmaal een zeer zeldzaam type vliegtuig wat in deze omgeving was neergestort, namelijk een Duitse Messerschmitt 262, één van de eerste straaljagers die er waren! De Me 262 bezat twee Junkers Jumo straalmotoren van elk 900 kg. stuwkracht.

Achter de stuurknuppel zat de 25-jarige Feldwebel Herbert Lenk, afkomstig uit Plauen.

Feldwebel Lenk behoorde toe aan de 3e Staffel van het I/Kampfgeschwader 51 en was die dag samen met o.a. Lt. Walter Roth opgestegen van Fliegerhorst Rheine in de Me 262 9K+WL (werk-

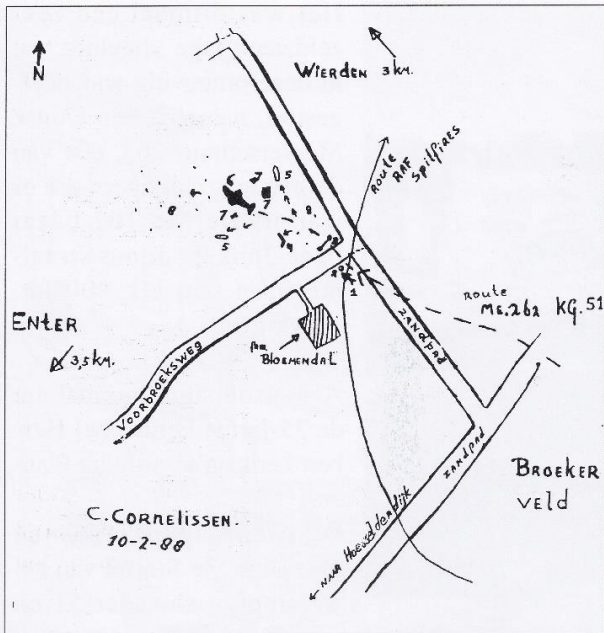
nummer 170108) L voor een Feindflug. Om 16.15 uur verongelukte Lenk na een wilde achtervolging met vermoedelijk Spitfires van de 2nd Tactical Air Force.

Één van de weinig ooggetuigen van deze crash wisten wij in januari 1988 in Ypelo te vinden, namelijk de in de oorlog ongeveer 16-jarige J.H.J. Bloemendal (overleden 02-02-1993), woonachtig aan de Voorbroeksweg 5. De heer Bloemendal maakte het volgende mee:

“Wanneer het precies was weet ik niet meer, maar er speelde zich een hevig luchtgevecht af in de richting van het kanaal. Ik kon duidelijk zien hoe een Duitse jager, die een vreemd geluid maakte, werd achtervolgd door enkele Engelse jagers. De Duitser dook op een gegeven ogenblik steil naar beneden en trok toen op, terwijl hij nog steeds werd achtervolgd. Door deze beweging had hij schijnbaar hoogte verloren, want hij vloog zo laag dat hij naast onze boerderij een afrasteringshek ramde ...

Hierdoor knalde het vliegtuig tegen de weg aan, sloeg met veel geweld over de weg heen en tolde het weiland schuin tegenover onze boerderij in, waarbij hij meerdere malen over de kop sloeg! Onmiddellijk vloog het vliegtuig in brand. Het was een erg vreemd vliegtuig, namelijk een “jet”.

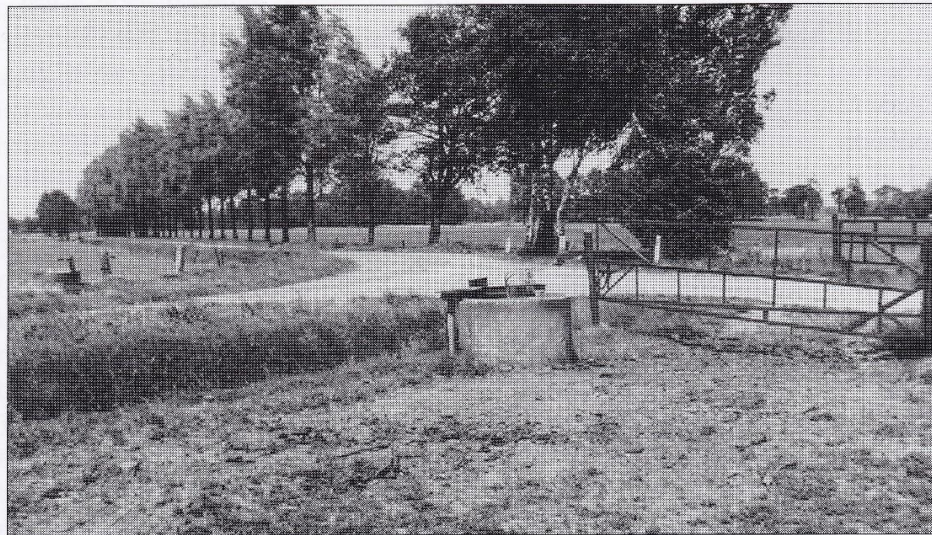
In het weiland naast onze boerderij lag de dode piloot tegen de putring aan. Bij de dode piloot lag ook een koppel met daaraanvast nog het lichtkogel-

Situatietekening aan de hand van de heer Bloemendal's ooggetuigeverslag. Bij "1" de plaats waar Fw. Lenk de grond raakte en uit het vliegtuig werd geslingerd, "2" de putring waar Lenk dood tegenaan lag, "3" de plaats waar het vliegtuig het tweede hek ramde. "4" Is de plaats waar de schietstoel lag en bij "5" lagen de twee Junker Jumbo straalmotoren. Bij "6" brandde de romp met de cockpit geheel uit en "7" waren grote delen van de vleugels, terwijl "8" tal van kleinere delen lagen.

Collectie: C. Cornelissen.

pistool in de tas en er lag een rood- of bruinkleurige portemonnee in de vorm van een hart. Hierin zat wat geld en een foto van de vrouw van de piloot (Frau Hildegard Lenk, CC). Aan de overkant van de weg lag de stoel van de vlieger.

Ypelo, Voorbroeksweg 5, april 1988. Tegen deze putring blies op 10 december 1944 de 25-jarige Feldwebel Herbert Lenk zijn laatste adem uit. Zijn vliegtuig, de Me 262 9K+WL, vloog het weiland links op de foto in en vloog in brand.

Foto: gemaakt door B. Sluijter, collectie C. Cornelissen.

Ondertussen waren de Duitsers van alle kanten toegestroomd en joegen ons weg. Echter, omdat het vliegtuig zo dicht bij onze boerderij lag, konden we alles heel goed zien. De Duitsers waren heel streng bij de bewaking van dit vliegtuig. Nog diezelfde dag werd de dode vlieger in een kist gedaan. De Duitsers raapten de koppel ook op, haalden het lichtkogelpistool en de pistooltas van de koppel af en gooiden de koppel weer terug het weiland in. Dit ding heb ik nog jaren lang gehad, doch enkele jaren geleden heb ik het weggegeven.

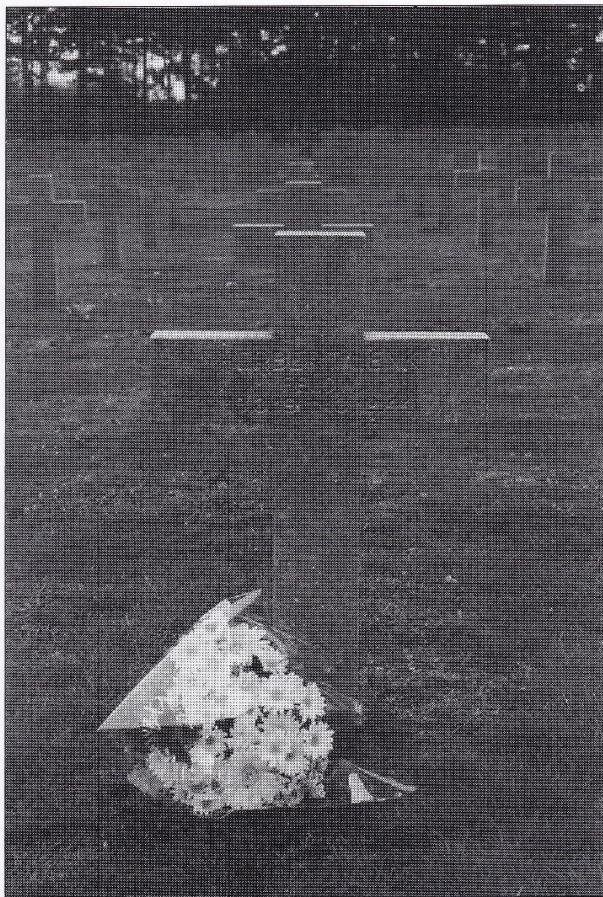
Ik weet ook nog dat een onderduiker uit de buurt, ene ingenieur Hans Ledebouer uit Dordrecht, midden in de nacht enkele foto's van het wrak heeft gemaakt voor het verzet. Als ze hem daarmee gepakt hadden ...

De Duitsers werden bij ons ingekwartierd en hadden binnen drie dagen tijd alle wrakdelen met behulp van paard en wagen verwijderd." Aldus het relaas van de helaas inmiddels in januari 1988 overleden landbouwer de heer J.H.J. Bloemendal. Herbert Lenk werd eerst op het "Ehrenfriedhof Enschede" begraven en na de oorlog is hij herbegraven op het Duitse oorlogskerkhof IJsselsteyn in Limburg. De Koppel ligt thans in het Luchtvaartmuseum Twenthe te Enschede.

Een nieuwe bedreiging: De V-1

Het moet begin december 1944 zijn geweest, toen Duitse troepen bospercelen en rondomliggende huizen en boerderijen vorderden in de omgeving van het Haarbos aan de Ypeloweg, maar ook bij het Hollands Schwarzwald te Rijssen en tal van andere plaatsen in Twente.

Niemand wist wat hier de bedoeling van was, maar het antwoord op dat geheim

Thans ligt Herbert Lenk op het Duitse oorlogskerkhof IJsselsteyn (L) begraven. Helaas is van Lenk niet zoveel bekend. Wel weten we dat Lenk o.a. bij het IV/KG 2 en het III/KG 2 gediend heeft.

Foto: Collectie C. Cornelissen

liet niet lang op zich wachten ...

In het diepste geheim hadden de Duitsers namelijk startbanen voor hun nieuwe geheime wapen gemaakt: de beruchte V-1! De ijzeren startbanen, met elk een lengte van 46,5 meter, waren in Oost-Nederland verdeeld over vier groepen, elk bestaande uit drie of vier van deze startbanen. Ze bevonden zich bij:

1. Schoonheten-Nijverdal-Koningsbelt en Lettele;
2. Oolde-'t Joppe-Harfsen en de Zessprong;
3. Haarbos bij Wierden (één baan) en drie te Rijssen;
4. Bolkshoek-Nijreesbos en Platenkamp te Almelo en Ambt-Delden.

Van deze startbanen werd de V-1 afgeschoten. De V-1 was een geleid projectiel met een Argus straalmotor, 1.000 kg. springstof en in de vorm van een klein vliegtuigje van ijzer en aluminium en hout gemaakt. Deze levensgevaarlijke projectielen konden een snelheid van ongeveer 550 tot 600 km/u

ontwikkelen. Met behulp van zeer hoge stoomdruk en een pluunje werd de V-1 gelanceerd, waarna deze op eigen kracht doorvloog op een doel richting Engeland of Antwerpen.

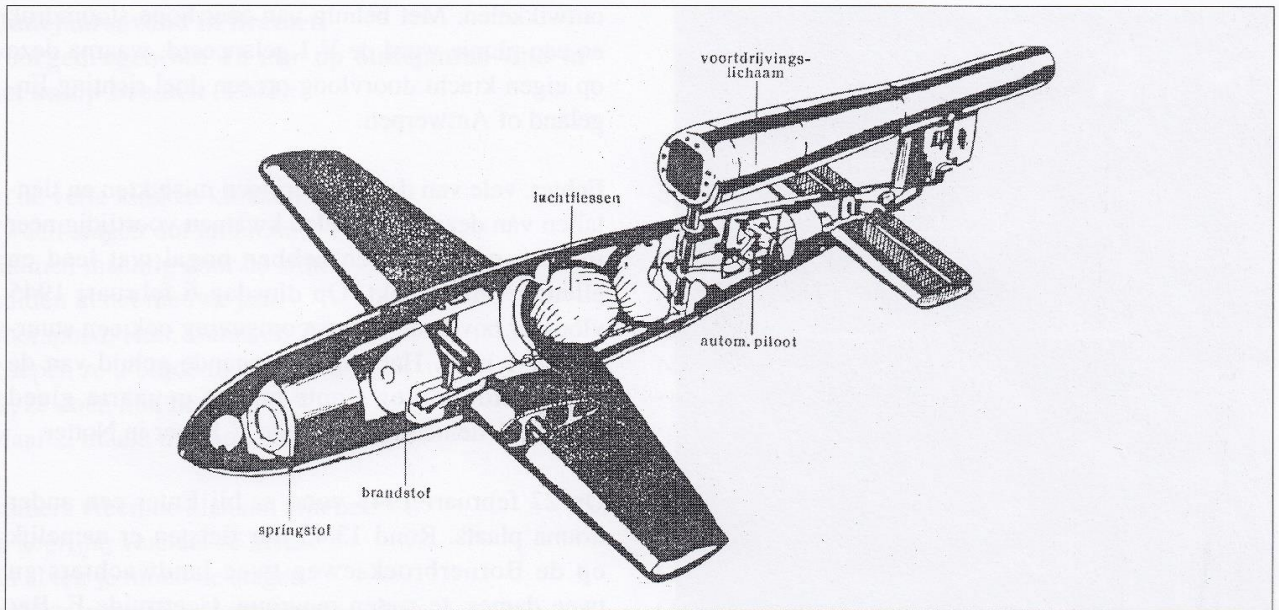
Echter, vele van deze lanceringen mislukten en tientallen van deze projectielen kwamen voortijdig neer in onze omgeving en hebben nogal wat leed en ellende veroorzaakt. Op dinsdag 6 februari 1945 vloog er boven de Enterse omgeving ook een stuurloze V-1 rond. Het angstaanjagende geluid van de pruttelende motor stopte en het gevaarte gleed omlaag. Uiteindelijk stortte de V-1 neer in Notter.

Op 22 februari 1945 vond er bij Enter een ander drama plaats. Rond 13.45 uur fietsten er namelijk op de Bornerbroekseweg twee landwachters en twee dames, te weten mevrouw Geertruida E. Batenburg en Geertruida Boonstoppel, toen plotseling twee Britse jagers schietend overscheerden! De twee dames werden beiden getroffen. Mevrouw Batenburg kreeg een schot in haar buik en een arm van haar werd afgerukt. Zij overleed ter plekke. De andere mevrouw had meer geluk en kreeg alleen een treffer in haar rechterdijbeen en moest naar het ziekenhuis in Almelo vervoerd worden. De beide landwachters mankeerden niets.

Deze beschieting moet zijn uitgevoerd door vliegtuigen van het 198 Squadron, die schepen op het Twentekanaal aanvielen tussen 12.50 en 13.50 uur.

In de nacht van 5 op 6 maart 1945 sloeg de V-1 voor het eerst in Enter toe. Om ongeveer 01.30 uur boorde zich zo'n projectiel in de woning van mevrouw Johanna Boswinkel aan de Stokreefsweg 2 te Enter. Wonder boven wonder ontplofte de V-1 niet, doch had wel een zijmuur en een gedeelte van het dak aan de achterzijde van de woning vernietigd. De volgende dag om 16.30 uur zijn de verwrongen restanten van de V-1 door de Duitsers onschadelijk gemaakt en gedemonteerd. Er werd niemand gewond of gedood.

Op 9 maart 1945 werd omstreeks 19.00 uur een V-1 uit het Haarbos gelanceerd, die echter onmiddellijk in brand vloog. Het brandende projectiel stortte neer aan de Enterweg te Rectum, bleef nog tien minuten fel branden en ontplofte uiteindelijk met een geweldige dreun! Weer geluk, want ook hier waren er gelukkig geen doden en gewonden te betreuren, maar wel had een tiental woningen glas- en dakschade.

De Robot-bom V1 - Hoe hij werkt.

De vliegende bom wordt in zijn vlucht voortbewogen door een aantal explosies in het achterstuk van de bom. De brandstof bevindt zich achter de 800 kg. hoogst explosieve lading en bevat ten hoogste 600 liter gasoline. Achter de brandstoftank is een ruimte, die twee bolvormige met staaldraad omwonden luchtflessen bevat welke geperste lucht aanvoeren voor de voeding van de brandstof en de automatische piloot. (indien door wind of andere oorzaken uit de richting gedreven zorgt deze dat de bom de oude richting weer inneemt.) De ontploffing heeft plaats bij aanraking der grond. De vliegende bom wordt gedreven door een "straalbuis", dit is een buisvormige machine, welke door twee steunen op de bom is bevestigd. Deze straalbuis bestaat uit een neus met bekapping, een rooster, drie ronde openingen en een buitenomkleding. Als er geen lucht door deze buis gaat is de rooster gesloten door verende kleppen. Negen brandstofstralen, waarvan de drie bovenste luchtstralen zijn, komen uit in de vernauwde buis van het voortdrijvingslichaam.

Het brandstofsysteem geeft een voortdurende maar stotende brandstofaanvoer naar de zelfverbrandingskamer, om de juiste gemengde kracht te regelen wanneer hij vooruitgaat en van hoogte verandert. De brandstof wordt ingespoten via de brandstof-controlekleppen in de negen stralen. Een vonkenafwerpende pin richt zich naar de zelfverbrandingskamer voor de start. De volgende verbranding wordt veroorzaakt door de hitte van de voorafgaande lading. 't resultaat van de persing is dat de verende kleppen voorin de straalbuis sluiten, zodat achter de eenige uitlaat is.

Air Ministry, London

Op 29 maart 1945 stortten de laatste V-1's rondom Enter neer. De eerste kwam omstreeks 23.55 uur brandend neer in een weiland van de heer H. Mekenkamp aan de Morsweg. De V-1 brandde geheel uit zonder te ontploffen of verdere schade aan te richten.

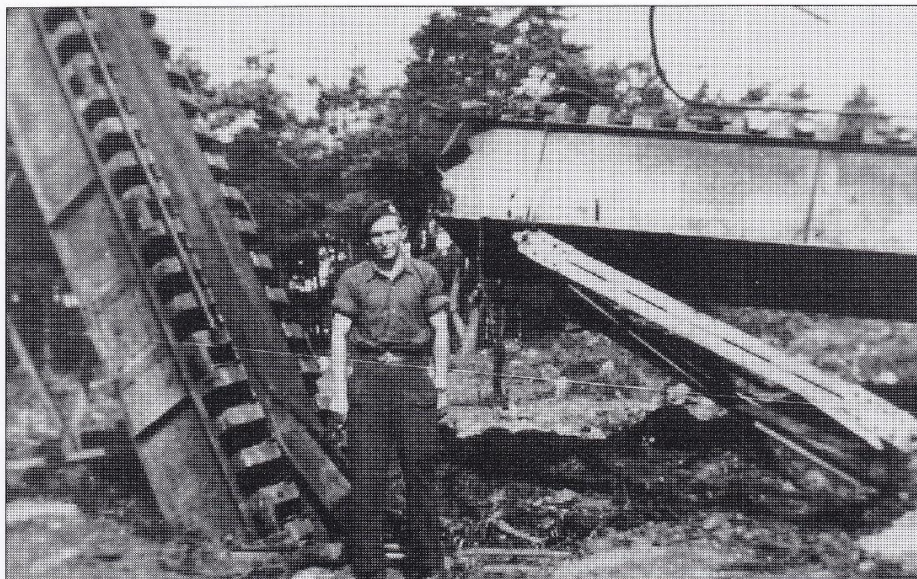
De laatste kwam in de vroege ochtenduren van 29 maart om 07.00 uur neer in een weiland van landbouwer H. Freriksen aan de Stokreefsweg te Enter. Het gevaarte was geheel uit elkaar geslagen, maar veroorzaakte geen persoonlijke ongelukken of materiële schade.

Op de avond van 29 maart, tussen 21.00 en 23.00 uur, blies het Duitse "Sprengkommando" de laatste

achtergebleven V-1's in het Haarbos op, evenals de lanceerbaan zelf. Hierdoor liepen honderden boerderijen soms zeer ernstige schade op, maar het gebied was weer door de Duitsers vrijgegeven ...

Gelukkig zijn zover bekend in de gemeente Wierden door toedoen van de V-1's geen doden gevallen. In andere gemeenten zoals Borne, Almelo, Rijssen, Nijverdal en Enschede was dit wel anders. Daar vielen door deze onbetrouwbare wapens tal van doden en gewonden, niet alleen bij de burgers, maar ook bij het bedienend Luftwaffe-personeel zelf.

Hiermee zijn we aan het eind gekomen van een soms erg droge opsomming van luchtoorlogactiviteiten in de omgeving van Enter, Ypelo en Rectum.

Een Canadese infanterist van het roemruchte Algonquin Regiment op de "kiek" bij de opgeblazen lanceerbaan in het Haarbos, april 1945.

Foto: Collectie C.B. Cornelissen.

Graag wil ik van de gelegenheid gebruik maken om tal van mensen en instanties te bedanken voor hun hulp. Zonder hen was dit niet tot stand gekomen.

C.B. Cornelissen, Albergen
 B. Sluijer, Vriezenveen
 E. Stapersma, Goor
 J. Manrho, Hardenberg
 J.H.J. Bloemendal (†)
 G. Homan, Enter
 H. Noordhuis, Borne
 Fam. P. van Luinen, Lemele
 Fam. Lammertink, Enter
 Mrs. B. Kimberley, Engeland
 Mr. D.J. Emes, Engeland
 Frau H. Grünewald-
 Finsterwald, Duitsland
 Frau H. Dormann, Duitsland
 Herr H. Diener, Duitsland
 Deutsche Dienststelle WAST,
 Duitsland
 Gemeente-archief van de
 gemeente Borne en Wierden

Onmiddellijk na de bevrijding moesten opruimingstroepen enorme hoeveelheden achtergebleven wapen- en munitietuig opruimen en vernietigen. Hier zo'n ploeg aan het werk in Rectum bij de restanten van een gecrashte V-1 uit het Haarbos. Op de persluchtbal de onderduiker Cor Reys.

Foto: Gemeente-archief Wierden.

Het eerste schot in bezettingstijd met een stengun

Ja, dat was me wat. Als soldaat in het Nederlandse leger waren we niet anders gewend dan met ouderwets materiaal om te gaan. De tijd van het "gebroken geweertje" had zijn uitwerking niet gemist en de Duitsers royaal in de kaart gespeeld wat betreft de bewapening van ons leger; toen stonden we daar in Rotterdam met die oude trommelmitrailleur te schieten op Stuka's en Messerschmitts. die, laagvliegend, ons met hun boordwapens bestookten. Na een halve trommel te hebben leeggedraaid, vertikten ze het, omdat de koeling niet goed was en ze alleen berekend waren om een paar salvo's te geven

in slow motion. We keken onze ogen uit toen we de eerste instructie kregen van de sten op de boerderij van "Plasmans", ergens in het Enterveen. Trots op ons nieuwe wapen moesten we het op een zondagmiddag uitproberen in het Enterbroek; het wapen was in gedeelten gemakkelijk te vervoeren in de binnenzak van je jas. De meegenomen, eigengemaakte, schietschijf, werd in een denneboom gehangen en toen één van ons gericht zou schieten met één schot, vlogen er meteen alle 28 patronen door die de houder bevatte. Toen wisten we goed met wat voor materiaal we nu uitgerust waren.

H. Velten.

Na de oorlog werd er geposeerd door de ondergrondse.

Zittend v.l.n.r.: H. Morssink, Jo Schrooten, F. Pots, B.J. v.d. Steeg (een onderduiker).

Staande v.l.n.r.: A.J.H. ter Haar naast B. Pots (met stengun).

Landwachters op de "koffie"

Het was op een zaterdag, einde maart 1945, toen de heren Paalman uit Rijssen en Kosters uit Wierden bij de familie Schuitemaker aan de Rijssenseweg (nu nr. 21) kwamen om klompen te kopen. De familie Schuitemaker bestond uit vader Mans (Mantjes-Mans), moeder Engele, de zonen Jan, Gerrit, Johan, Willem en Henk en de dochter Aaltje. Genoemde heren Paalman en Kosters werden min of meer op-

Mans, naast klompenmaker ook nog boer, was aan het werk in een wei op de mors. Een bejaarde buurman, Graadsoom geheten, woonde in een huis naast dat van de familie Schuitemaker (nu nr. 23). Deze Graadsoom, bekend en berucht om het pijp roken (bij gebrek aan tabak) van gedroogde en fijngesneden kastanjebladeren, waardoor hij een verschrikkelijke geur verspreidde, hetgeen hemzelf overigens niet hinderde daar hij geen reuk of smaak meer had, deze Graadsoom wendde zich, zonder kwade be-

Bij de familie Schuitemaker (Mantjes-Mans) voor het huis.

V.l.n.r.: J. ten Berge (Toet'nbakkers-Jan), Janna ten Berge (Janna van Toet'nbakkers-Jan), Jan Slot, Engele Schuitemaker - ter Hofstee (Mantjes-Engel), M. Schuitemaker (Mantjes-Mans), Dina Schuitemaker - Slots (Dina van Graadsoom), G. Schuitemaker (Graadsoom). Schuitemaker (Graadsoom) was van de "Brouwstak" en geen familie van de Schuitemaker ("Mantjestak").

zij gezet door een tweetal landwachters, zijnde functionarissen van de hulp-politie van de NSB (de Nationaal-Socialistische-Beweging). Deze landwachters hadden mooie lange leren jassen aan en spraken met een zuidelijk accent (klaarblijkelijk opgedreven door de geallieerde strijdkrachten, die, komende uit het zuiden, ook de rest van ons land zouden gaan bevrijden van Duitsers en NSB-ers); ze waren per fiets gekomen en wilden ook klompen kopen, waarop Jan Schuitemaker antwoordde: "Viej hebt gen klômpe oaver en diet hier ligngt krieg ie neet, trouwns de baas is ter ôk neet." De baas, vader

doelingen hebbende, tot de landwachters met de woorden: "Zeuk ie klômpe, hieropan, hier in de hiele ligngt der zat". Dat was waar; de hiele van Graadsoom's huis lag vol met stapels klompen, die, vanwege de spoorwegstaking, niet aan de klanten afgeleverd konden worden. Inmiddels was vader Mans thuisgekomen; toen hem de aanwezigheid van de twee landwachters bij de buurman werd doorgegeven, alsmede de reden van hun bezoek, sprak hij tot zijn zonen: "Goat met en woste-spieln met-nem'n." (wostespieln zijn stevige stokken, waaraan de worsten in de wieme werden opgehangen).

Toen ze bij de buurman aangekomen waren, namen de landwachters daar, na enig heen en weer gepraat, een dreigende houding aan, waarop vader Mans zei: "Jongs pak an, houw op." Het is niet bekend of de gebroeders Schuitemaker hun vader altijd gehoorzaam waren, maar in dit geval voerden ze het bevel van vader maar wat graag uit. En wat er toen gebeurde, laat zich eigenlijk niet beschrijven; met de meegenomen "wostespieln" werden de landwachters Graadsoom's huis uitgeranseld, waarbij zij zodanig werden toegetakeld, dat zelfs één van de mooie lange leren jassen totaal kapot werd geslagen. Één en ander ging gepaard met een oorverdovend gegil en gekrijs, hetgeen zelfs bij Stiemes (familie Ter Steege, wonende aan de Dorpsstraat, naast schoenmaker Philippi) te horen was. Het zal altijd een raadsel blijven of dit geluid afkomstig was van de armoedig schreeuwende landwachters of van de strijdkreten van de gebroeders Schuitemaker. Op hun vlucht richting huize Schuitemaker, waar hun fietsen stonden, vielen de landwachters in een lege aardappelkuil; hierop volgde een kritiek ogenblik, toen één van de landwachters een revolver trok, doch in een fractie van een seconde had Gerrit Schuitemaker dit wapen te pakken; het bleek een cilinder-revolver te zijn, geladen met 6 patronen. Hierop volgde een betrekkelijk rustige periode,

waarin de totaal versufte landwachters uit de aardappelkuil kropen; ze kregen zelfs hun revolver terug (om represailles te voorkomen); al strompelend begaven ze zich naar hun fietsen, onderweg nog aan vader Mans vragend om water, die evenwel antwoordde: "Goat mer noar de buurman - water krieg ie van mij neet." Een saillant voorval in dit verband was dat soldaten van de Duitse Wehrmacht, die in Holten waren gelegerd en bij klompenmaker Getkate (een buurman van de Schuitemakers) zaagsel afhaalden, bij de afrastering lachend stonden toe te kijken hoe die landwachters enorme klappen in ontvangst moesten nemen. Kort daarna ontving de familie Schuitemaker bericht van de zaakvoerder van de BOAZ-bank te Wierden, dat ze allemaal moesten vertrekken, aangezien er een groep SS-ers naar hun huis onderweg was. Dus ging de hele familie 14 dagen onderduiken (tot aan de bevrijding), verdeeld over de plaatsen Enter, Bornerbroek en Gelselaar. Gedurende deze 14 dagen is huize Schuitemaker bezet geweest door de SS-ers, die nogal wat vernielingen hebben aangebracht, o.a. een kapot geslagen schouw en een uiteengetrokken bijbel, die op de WC teruggevonden werd. De in het begin van dit verhaal genoemde heren Paalman en Kusters waren in geen velden of wegen te bekennen, totdat ... totdat moeder Engele, vlak voor zij gingen onderduiken, nog even het huis doorliep om zich ervan te vergewissen dat alles opgeruimd en afgesloten was, en daarbij in een slaapkamertje onder een bed twee paar bewegende mannenbenen ontwaarde

J. Velten.

"Graads-Oom" voor zijn huis aan de Rijssenseweg. Hier speelde zich de kloppartij met de landwachters af. Het huis werd in de buurt "de synagoge" genoemd vanwege het merkwaardige portaal voor het huis.

Ontsnapt uit Kamp Ommen

In de nacht van 19 op 20 februari 1945 worden in Enter door de Duitsers drie mannen van het bed gelicht, n.l. E.A. ter Haar (Kattelaarsboer), F. Morsink (Bakker Frits van de Coöp.) en meester Acda van de School met de Bijbel. Ze werden als gijzelaars opgesloten in de gevangenis van Almelo. Deze gijzelneming gebeurde omdat in Enter zich nauwelijks mannen hadden gemeld voor de arbeidsdienst. Toen bekend werd dat er gijzelaars waren opgesloten, meldden zich veel mannen. Toen E.A. ter Haar die nacht werd opgepakt, werden bij hem in huis ook twee onderduikers gevonden, n.l. B.J. v.d. Steeg en G. Saleminck. Bennie v.d. Steeg kwam terecht in het Kamp Ommen. Een aantal dagen later was er sprake van dat hij overgeplaatst zou worden naar het Kamp Amersfoort, waar zijn leven misschien gevaar zou lopen. Aan het thuisfront in Enter werd een plan gemaakt om V.d. Steeg uit het Kamp Ommen te halen. Marie ter Haar (van Kattelaarsboer) en Dientje ten Berge (v.d. Krol, café) die vaak over de vloer kwam bij Ter Haar, zouden een

Dientje ten Berge

Marie ter Haar

poging wagen. Op 27 februari 1945 is het zover. Over hun normale kleren hebben ze ouderwetse kleren (jak en rok) aangetrokken en aldus gaat het per fiets richting Ommen. Bij het kamp aangekomen wacht Marie ter Haar met de twee fietsen een eindje buiten het kamp. Dientje ten Berge stapt naar de poort en vraagt of ze een familielid mag bezoeken. Het mag en Dientje stapt het kamp binnen. Als ze V.d. Steeg heeft gevonden legt ze het plan uit. Op een achteraf plekje trekt Dientje jak en rok etc. uit en V. d Steeg ontdoet zich van de kampkleding en steekt zich in jak en rok en knipmuts. De kampkleding wordt verborgen. Samen stappen ze richting poort en Dientje stapt naar de Duitsers en probeert de aandacht af te leiden. Dit lukt en V.d. Steeg stapt ongehinderd naar buiten, even later door Dientje gevolgd. Hierna fietst Marie ter Haar samen met V.d. Steeg snel richting Enter, waar V.d. Steeg onderduikt. Dientje ten Berge gaat lopend richting Enter, waar ze tussen Wierden en Enter nog een lift krijgt aangeboden door Duitsers in een auto. Dientje weigert en komt wat later, zeer vermoeid maar voldaan, aan in Enter. Een stoutmoedig plan was gelukt.

Dientje ten Berge

Brood voor de Moffen

De Duitse Wehrmacht had behoefte aan een broodbakkerij en zodoende moesten wij, misschien omdat we in het centrum van Enter onze bakkerij hadden, brood bakken voor de Duitse soldaten. Naast de narigheid, die je ermee had, was er toch ook nog wel een pluspunt aan verbonden; in ons persoonsbewijs werd namelijk met grote letters "FREIGESTELT" geschreven, wat altijd een meevallertje was als er eens een razzia werd gehouden. De tijden werden echter slechter en daarmee parallel liep de kwaliteit van het brood. De Duitsers hadden daar een oplossing voor en lieten voor hun troepen meel uit Hongarije komen, de zogenaamde Hongaarse bloem; daar was een heel wat beter brood van te bakken dan van die "schottige" Hollandse tarwe en rogge. Het was aan het begin van de winter 1944/45 en mijn broer Berend zei "Laten we zorgen dat we straks met de kerstdagen ook brood hebben van die Hongaarse bloem." Zo gezegd, zo gedaan; uit elke zak Hongaarse bloem werd ca. 10 pond gehaald en daarvoor in de plaats kwam dan 10 pond Hollandse bloem. Onze planning was om niet alleen voor ons, maar ook voor onze klanten met Kerst een Hongaars broodje te bakken; dan moest evenwel het quantum van verwisselen wel worden opgevoerd en het duurde niet lang of er werd half om half voor de Duitsers gebakken. Doch dat liep in de gaten maar, aangezien onze oven met takkenbossen werd gestookt, konden we de "Spies", één van de commandanten van de hier gelegeerde SS-ers, er van overtuigen dat de oorzaak van de mindere kwaliteit brood was gelegen in "das nasse holz".

H. Velten.

Zum Abschied

Dat we de bezetters in 2 categorieën konden indelen, zal u blijken uit het volgende: Door de connecties, die we als bakker met de Duitsers hadden, kwamen we ook met 2 mannen in contact, die wel op een rare manier in de Wehrmacht waren terechtgekomen. Wat was namelijk het geval? Ze kwamen allebei uit Straatsburg, de hoofdstad van de Elzas, een gebied dat de Duitsers bij de Vrede van Versailles aan Frankrijk moesten afstaan.

Het was Hitler, die het Duits sprekende gebied, de Elzas, weer heeft ingelijfd. Bovengenoemde 2 soldaten waren echter in Frankrijk als dienstplichtige opgeroepen en hadden daar hun militaire dienst-

plicht vervuld. Toen de Duitsers de Elzas weer hadden ingelijfd, vluchtten onze 2 vrienden naar Spanje, om na een jaar weer naar de Elzas terug te keren, in de hoop dat de Duitsers hen wel waren vergeten. Dit was echter niet het geval en zodoende werden ze alsnog opgeroepen om in Duitse militaire dienst te worden ingelijfd; zo hadden we 2 Duitse soldaten, die ook met een Frans zakboekje op zak liepen; dat dit niet "um sonst" was zal u blijken uit het volgende. Op een goede morgen kwamen ze bij ons in de bakkerij; met uitgestoken hand kwamen ze naar ons toe om afscheid te nemen; de "administratie", waarbij ze waren ingedeeld ging namelijk vertrekken. Ze zouden 's middags van Goor met de trein vertrekken richting Duitsland; voor het afscheid hadden ze nog iets meegebracht om daarop te drinken. We dronken om beurten uit een fles, waar sterke Duitse jenever in zat; mijn broer Frits, die nog nooit sterke drank had geproefd, probeerde het ook, maar was daarna een hele poos de adem kwijt.

's Middags vertrokken ze; nog maar nauwelijks had de trein zich in beweging gezet, of de Spitfires doken erop neer om hun salvo's af te geven; we dachten dan ook dat er weinig van hen was overgebleven. Des te meer waren wij verwonderd, dat we na de bevrijding bericht van hen ontvingen, dat ze het er levend afgebracht hadden en dat ze door de Amerikanen gevangen genomen waren. Toen was hen het Franse zakboekje van pas gekomen, zodat ze een dag later al weer bij moeder thuis in Straatsburg hun opwachting konden maken.

H. Velten.

Vluchtroute

Mij werd gevraagd door "Baks-Hendrik" of ik een groepje mannen wilde begeleiden langs de rand van Enter naar "Bakker-Jan" Schuitemaker aan de Rijsenseweg. Ik ontmoette 4 personen op de Bornerbroekseweg bij boerderij Ter Steege. Ik vertelde wat de bedoeling was en ging toen langs de Entergraven, langs de oude lee, toen achter de coöperatie langs, over de Dorpsstraat, bij "Poppen-Mans" (Mekenkamp), over de Hoge Brink, toen bij "Ko-Jan" langs, via een landweggetje achter de algemene begraafplaats langs over de spoorlijn, tussen de knollenvelden door totdat er plotseling een dertigtal Duitse soldaten uit een knollenveld omhoog kwamen. Twee kwamen er met grote stappen op ons af en vroegen om een "Ausweis". De grootste van de

vier personen die ik bij me had trad naar voren, nam zijn alpinomuts af en toonde zijn papieren en vertelde de soldaten dat ze uit Drente kwamen. Ze hadden daar aardappelen geroid (kartoffeln) en dat ze nu op weg waren naar de TODT-werken in Deventer. Na enig overleg tussen de twee soldaten konden we onze weg vervolgen. Bij "Bakker-Jan" aangekomen was de man die hen verder zou begeleiden niet komen opdagen, zodat ik ze verder heb gebracht, achter het park langs, in Rijssen via de Molendijk naar Nijverdal.

Ongeveer een kilometer voor Nijverdal ontmoetten we iemand die hen verder zou begeleiden. Ik heb afscheid genomen en ben teruggelopen naar huis. Na plusminus 4 weken ontving ik een kaartje uit Rotterdam met daarop "bedankt". Ze waren bij de razzia in Rotterdam opgepakt en bij Oldenzaal uit de trein gesprongen.

A. Slagers.

De brug over de Elsgraven, die in de meidagen van 1940 opgeblazen was. Hier wordt een houten noodbrug aangelegd.

V.l.n.r.: W. Nijnhuis (Binnegaais-Wilm), Hendrik Japink (De Pont), jongetje Johan Japink, man met fiets onbekend, Herman ten Brinke (Herman van de Pluumsjongs), W. ter Steege (Heukswilm).

Chronologisch overzicht

Feiten zonder commentaar

Do. 5 okt. '44: Eerste razzia in Enter. Wie op straat liep werd meegenomen. Huiszoeking bij vele boeren. Resultaat: ±40 gevangenen die in de chr. school worden opgesloten.

Vr. 6 okt.: 's Middags Hengelo gebombardeerd. Veel slachtoffers. Enkele uren geen elektriciteit.

Za. 7 okt.: In Rijssen moeten alle mannelijke personen van 17 tot 50 jaar zich melden voor werk aan de IJssellinie. Rijssen is over 't geheel gehoorzaam geweest ... Urenlang overtrekken van grote formaties vliegtuigen. In Enter werden er ruim 1400 geteld. Bommen in Hengelo: veel slachtoffers. De gevangenen van donderdag j.l. worden weer vrijgelaten ... Allen!!

Wo. 11 okt.: Dames Prakken moeten officier herbergen. Bezwaar. Commandant noemt dames "Deutschfeindlich".

Do. 12 okt.: Resultaat: Dames Prakken moeten om 10 uur hun huis verlaten hebben en zich bevinden op minstens 30 km. afstand. Duitse officieren zullen 't huis bewonen.

Za. 14 okt.: In Rijssen is een jongen aangetroffen met een Amerikaanse revolver. Gevolg: razzia's. In de chr. school begint de georganiseerde roof- en vernielcampagne. Protest baat niet. Nieuwe inkwartiering in 't centrum van 't dorp en op de Rijssenseweg. Duitse officieren hebben de kamers van de dames Prakken ingewijd. Zij hebben radio, antraciet, boter, worst, grote taarten, enz. ... Voor de Hilversumse radio heeft Seiss beweerd dat de spoorwegstaking de schuld is van de dreigende hongersnood...

Zo. 15 okt.: Bij Beltman wordt 't woonkamer meublement weggehaald en in café Koenderink neergezet.

Ma. 16 okt.: Straatrazzia's in Rijssen, Holten en Nijverdal.

Wo. 18 okt.: Bij Rijssen wordt een munitietrein beschoten. De hele middag door horen we de ontploffingen.

Do. 19 okt.: Enkele projectielen vallen in Ypelo en

bij de kanaalbrug bij Bornerbroek. Geen materiële schade, maar wel enkele gewonden.

Vr. 20 okt.: Zout op de bon.

Ma. 23 okt.: Fietsenrazzia in Almelo, Borne en Enschede.

Di. 24 okt.: Bommen in Wierden. Enkele slachtoffers.

Wo. 25 okt.: Grote razzia's met huiszoekingen in Enschede. ± 10.000 mannen gevangen en in een optocht, die enkele uren duurde, moeten ze naar Gronau marcheren, vanwaar ze verder Duitsland in zijn getransporteerd.

Do. 26 okt.: Razzia's en geruchten van razzia's overal ...

Vr. 27 okt.: Georganiseerde razzia in Enter. Heel veel mannen gegrepen en tenslotte worden ± 40 mannen op transport gesteld naar Zwolle. 's Morgens wordt omgeroepen, dat alle mannelijke ingezetenen zich zo spoedig mogelijk moeten melden op de brandpomp. Voor 2 dagen eten, een schop en deken meebrengen. Maar - ieder is weggedoken en blijkbaar zijn de schuilplaatsen goed ...

Zo. 29 okt.: Er is aangeplakt dat morgenochtend alle mannelijke personen zich om 8 uur in Wierden moeten melden. In de kerken zijn praktisch geen mannen vandaag.

Ma. 30 okt.: Aan de oproep tot melden is gevolg gegeven door 23 mensen (uit de gehele gemeente Wierden!). Die gaan naar Deventer. Men "waardeert" zeer de activiteit van onze nieuwe 'burgervader'.

Di. 31 okt.: Geen postverkeer meer van en naar Enter, omdat Langenhof ook in Zwolle "zit".

Wo. 1 nov.: Razzia's in Hengelo en Borne. ± 800 stuks wild gevangen!

Vr. 3 nov.: Er mag alleen elektrische stroom worden gebruikt tussen 7 en 9 uur 's avonds. Iedereen gehoorzaamt natuurlijk prompt! (of niet?)

Do. 9 nov.: In 't Enterveen en Elsen wordt 't leven voor de boeren zo zachtjes aan zéér middeleeuws. Dag en nacht trekken "roofriders" in SS-uniform rond!

Vr. 10 nov.: Razzia in Almelo. De gevangenen worden regelrecht naar Duitsland getransporteerd. Vele wagen met evacuées trekken de laatste dagen door Enter.

Zo. 12 nov.: Na 1 uur 's middags mag niemand meer op straat als straf voor 't vernielen van een telefoonkabel tussen Wierden en Almelo.

Ma. 13 nov.: In Enter moeten verscheidene jonge mannen worden voortgeholpen, die bij razzia's in Rotterdam zijn gegrepen en op weg waren naar de "Heimat", maar uit de rijdende trein zijn gesprongen.

Wo. 15 nov.: Een "Befehl" wordt aangeplakt: "Ieder, die niet vrijgesteld is, moet zich vrijdag a.s. in Wierden melden, Anders: razzia's, gijzelaars, verbeurdverklaring, und so weiter!"

Do. 16 nov.: In Rijssen is een schildwacht aangeschoten. Dus: gijzelaars (dat helpt zo best!). In Goor razzia. ± 80 slachtoffers. Die gaan naar Deventer. Exodus van mannen uit Enter. Die gaan naar - elders.

Vr. 17 nov.: Meldingsdag. 't Is te merken aan de absolute stilte op straat. Men zegt, dat zich twee personen hebben gemeld.

Zo. 19 nov.: Tweede strafzondag. Wel gezellig, want 't regent en mannen komen toch nog niet veel buiten ...

Ma. 20 nov.: 't Leven gaat weer vrij normaal door!

Za. 25 nov.: Huiszoeking bij Morsink. Niets gevonden. Allen weg.

Zo. 26 nov.: De V2 wordt bij Hellendoorn afgeschoten. Een geluid als van onweer.

Di. 28 nov.: Geen licht. Eerste kennismaking met ons eigengemaakte lampje.

Wo. 29 nov.: De onderwijzers krijgen bevel van de burgemeester om te gaan opnemen hoeveel mannen in elk gezin zijn, hoeveel paarden, enz., enz. Voor kennisgeving aangenomen. Weer elektriciteit.

Do. 30 nov.: De onderwijzers sturen de burgemeester een brief met verzoek om ontheffing van hun ambt van ronselaar (dit woord staat er niet in, maar 't wordt wel bedoeld!).

Vr. 1 dec.: Timmerarends is op 16 nov. gevlucht met vrouw en kinderen, De Duitsers trekken nu in zijn huis.

Za. 2 dec.: Vandaag kreeg ieder die niet vrijgesteld is van de arbeidsdienst een persoonlijke oproep om maandag a.s. zich te Olst te gaan melden. Men meent hier dat in Olst de verkeerspolitie tegen maandag wel vakantie kan nemen.

Zo. 3 dec.: Nieuwe strafzondag. Na 1 uur huisarrest. Nu als straf voor een dynamietaanslag op de spoorbaan ...

Ma. 4 dec.: Waren de vorige meldingsdagen gekenmerkt door een absolute afwezigheid van mannen op de straat en angstige spanning, nu merk je er niets van! Je went aan alles.

Do. 7 dec.: Naar aanleiding van onze brief aan de burgemeester en dezelfs verbolgenheid, besluiten de Wierdense collega's 't bevel tot "huisbezoek" op te volgen. Enter weigert. De onderwijzers gaan "even aan de kant".

Vr. 8 dec.: Verbod van elektriciteitsverbruik.

Za. 9 dec.: De Vries vermoord na beestachtige mishandeling.

Zo. 10 dec.: Na 1 uur weer huisarrest!

Ma. 11 dec.: "Sapp" wordt met de dag brutaler en steelt (of liever "organiseert") fietsen, konijnen, ganzen, kalkoenen, kippen, varkens, koeien, tabak, boter, spek, vet, worst, enz.

Do. 14 dec.: Van huis tot huis wordt door de gemeente-elektriciens de elektrische stroom afgesneden. 's Avonds branden alle lampen ...

Di. 19 dec.: Vanmorgen bezocht de politie de Enterse onderwijzers, om te zien of ze thuis waren. Ze konden de burgemeester vertellen, dat ze allen werkelijk thuis waren!

Do. 21 dec.: De onderwijzers zijn tegen 9 uur op 't gemeentehuis ontboden. Wij achten 't beter, niet te gaan, en bellen hem dus op, om hem vriendelijk te vragen, wat er van zijn dienst is. Hij vertelt ons dan, dat wij saboteurs zijn en begint over gevangenis en Duitse autoriteiten. Dan zegt onze woordvoerder Schutte: "Dag burgemeester" en legt de hoorn op de haak.

GE MEENTE WIERDEN

O P G A V E van in de gemeente WIERDEN begraven Duitsche militairen.

Begraafplaats dorp ENTER:

LAPPE, Kurt, SS Uschra. Ident.pl.:SS F E B 10. Geboren 14-5-20. Overleden te Wierden 19-3-44.

SLEZAK, Jozef, SS Uschra. Ident.pl. SS F E B 10, Div. Kampfschule. Geboren 28-2-20. Overleden te Wierden 23-11-44.

GRÄBER, Jozef, SS Uschra. Ident.pl. SS F E B 10, Div. Kampfschule. Geboren 27-1-20. Overleden te Wierden, den 27-11-44.

SCHMIDT, Johann, Jager. Geboren 14-2-01 te Osterberg. Overleden te Wierden den 2-4-45.

ZÖNNCHEN, Herbert, Uffz. Geboren 18-2-22 in Kosmannsdorf, Overleden te Wierden, den 2-4-45.

HÖSCH, Werner, Jager. Geboren 1-3-27 in Schweinfurt. Overleden te Wierden, den 2-4-45.

Deze graven zijn voorzien van een kruis.

Begraafplaats dorp WIERDEN:

In vak F, rij 1, no 8 en in vak F, rij 4 no 9-10- en 11 zijn begraven de lijken van vier onbekende Duitsche militairen, gevallen tijdens de bevrijding van deze gemeente, op 9 April 1945.

Op deze graven zijn geen kruisen aangebracht.

Kurt Lappe werd gedood bij een treffen met een Twentse verzetsgroep bij de O.L. School in Enter. Schmidt en Zönnchen sneuvelen bij een treffen met Enterse verzetslieden in de nacht van 2-4-1945 op de Zuideres.

Hösch werd in Goor bij het Twentekanaal zwaar gewond en overleed in het noodlazaret in Enter bij J. Mulder (Stalhaarms-Jans) aan de witmoesdijk op 2-4-1945. Hoe Slezak en Gräber aan hun eind zijn gekomen weten we niet.

Ma. 25 dec.: In Wierden is een trein beschoten, waarin jongens zaten die van Schouwen-Duiveland en Goeree-Overflakkee naar Duitsland werden getransporteerd. ± 200 ontvluchten. De Engelsen beschoten de locomotief, maar de Moffen beschoten de vluchtelingen. 6 Doden en ± 30 gewonden.

Do. 26 dec.: De Vries uit Ypelo door de SD gevangen genomen, samen met 3 anderen. Toch wordt 't een feestdag voor Enter, want hals over kop zijn alle Duitsers vanmiddag vertrokken, met medeneming van alles wat maar te vervoeren was ...

Wo. 27 dec.: Vanmorgen inspectie in school. De schade is niet onherstelbaar. Veel is verdwenen, 't hek verstookt, borden weg en vloeren, muren en plafonds zijn onbeschrijflijk vies en kapot.

Do. 28 dec.: Bij Timmerarends is vreselijk huisgehouden en heel veel gestolen.

Vr. 5 jan. 1945: Vannacht cirkelde een V1 gedurende lange tijd boven Enter, gelukkig zonder ongelukken te maken.

Zo. 7 jan.: In opdracht van de Duitse bezetter moeten onderstaande personen, met paard en wagen, roggestro brengen naar een kazerne in Millingen op de Veluwe. Vertrokken om 18.00 uur:

J.H. Broeze (Ypeloboer)
E.A. ter Haar
G.J. ter Haar (Katteliersboer)
A. Horstman
H. Broeze (v.d. Höss)
Joh. Roessink (loonbedrijf)
reed voor Jansen (Hakken-Hendrik)
Gerrit Kamphuis (Loaren-Gait) reed voor Holland (Ziemerink)
G. Wessels (Keurs-Gerrit).

Ze zijn teruggekomen in de nacht van dinsdag 9 of woensdag 10 januari om 4.00 uur in veel sneeuw en pikkedonker.

Di. 9 jan.: De politie krijgt opdracht 't werk te gaan doen dat de onderwijzers geweigerd hebben.

Wo. 10 jan.: Razzia in Enter. 7 Jongens gevangen. 't Lijkt echter wel, dat 't er om begonnen is, om zonder argwaan te wekken bij sommigen huiszoeking te doen.

Vr. 12 jan.: Eerste transport "Iko"-kinderen uit Utrecht gearriveerd.

Za. 13 jan.: Tweede transport kinderen.

Ma. 15 jan.: Derde transport uit Den Haag.

Ma. 22 jan.: Alle mannelijke ingezetenen moeten zich weer eens melden!

Wo. 24 jan.: Ieder, ook vrijgesteld, moet zich melden te Wierden, en de meesten gaan, en worden vrijgesteld.

Een transport "Iko"-kinderen, die in januari 1945 uit het door honger geteisterde westen hier ondergebracht werden. Als begeleiders zien we o.a. A. Freriksen (Geerts-Arnold) en mevr. Homan (Moetje van Homan).

Vr. 26 jan.: Voor 't eerst start de V1 vanuit 't Haar-bos.

Di. 30 jan.: Idem uit 't Schwarzwald.

Wo. 31 jan.: Verjaardag prinses Beatrix (wordt in besloten kring gevierd!).

Za. 10 feb.: Vierde transport "Iko"-kinderen.

Di. 13 feb.: Razzia in Wierden. ± 40 slachtoffers.

Wo. 14 feb.: Voortdurend schieten en bommen in de buurt.

Vr. 16 feb.: Schieten. Slachtoffers in Rijssen. Bommen op Almelo.

Za. 17 feb.: Vannacht zijn in Wierden 12 gijzelaars van bed gelicht en naar Almelo gevoerd.

Ma. 19 feb.: Morgen moet Enter zich weer eens melden in Wierden.

Di. 20 feb.: E.A. ter Haar (Kattelersboer), F. Morsink (Bakker Frits v.d coöp) en Acda (schoolmeester) opgepakt door de Duitsers als gijzelaars. Ze werden opgesloten in de Amelose gevangenis. Met Ter Haar werden ook twee onderduikers opgepakt. Één ervan was ook bij de Enterse NBS. Het waren de heren B.J. v.d. Steeg en G. Salemink.

Do. 22 feb.: Morsink weer thuis.

Zo. 25 feb.: Gijzelaars gegrepen in Rijssen en Delden.

Za. 3 mrt.: Ter Haar vrij.

Za. 10 mrt.: Troepenverplaatsingen allerwegen (op gevorderde boerenwagens!). RK- en openbare school weer bezet.

Do. 22 mrt.: In en bij Almelo door de Duitsers wegen en bruggen opgebroken en versperringen gemaakt.

Vr. 23 mrt.: Bombardement op Nijverdal. Veel schade, veel doden, veel gewonden. Kanaalbrug bij Bornerbroek gebombardeerd. Raak!

Za. 24 mrt.: Bombardement op Goor. ± 40 doden en 150 gewonden.

Ma. 26 mrt.: Een V1 ontploft in Rijssen. Daardoor brand. Tijdens de hulpverlening beschieting vanuit de lucht. Men spreekt van 20 doden. Op vele wegen spijkers.

Wo. 28 mrt.: Een V1 komt op de Mors neer.

Do. 29 mrt.: Lijken op straat bij Wierden en Rijssen. Razzia's in Wierden: o.a. dr. van Ommeren gepakt. V1's ontploffen. Startbanen worden opgeblazen.

Za. 31 mrt.: Acda thuis! Moffenaftocht!

Zo. 1 apr.: Pasen. Schieten. Vluchten. Fietsendiefstallen, enz.

Ma. 2 apr.: Tommies bij Goor. Meisjes gedwongen aardappelen te schillen.

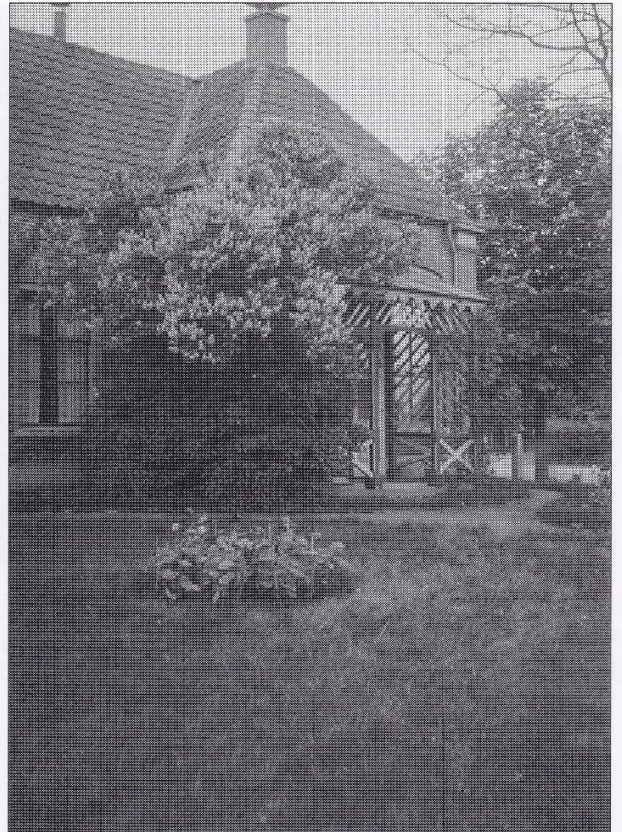
Do. 5 apr.: Granaten vliegen over Enter.

Vr. 6 apr.: Gewonde soldaten in Enter. In 't Zuider-eind enkele huizen in brand gestoken, evenals dat van Schuitemaker aan de Rijssenseweg.

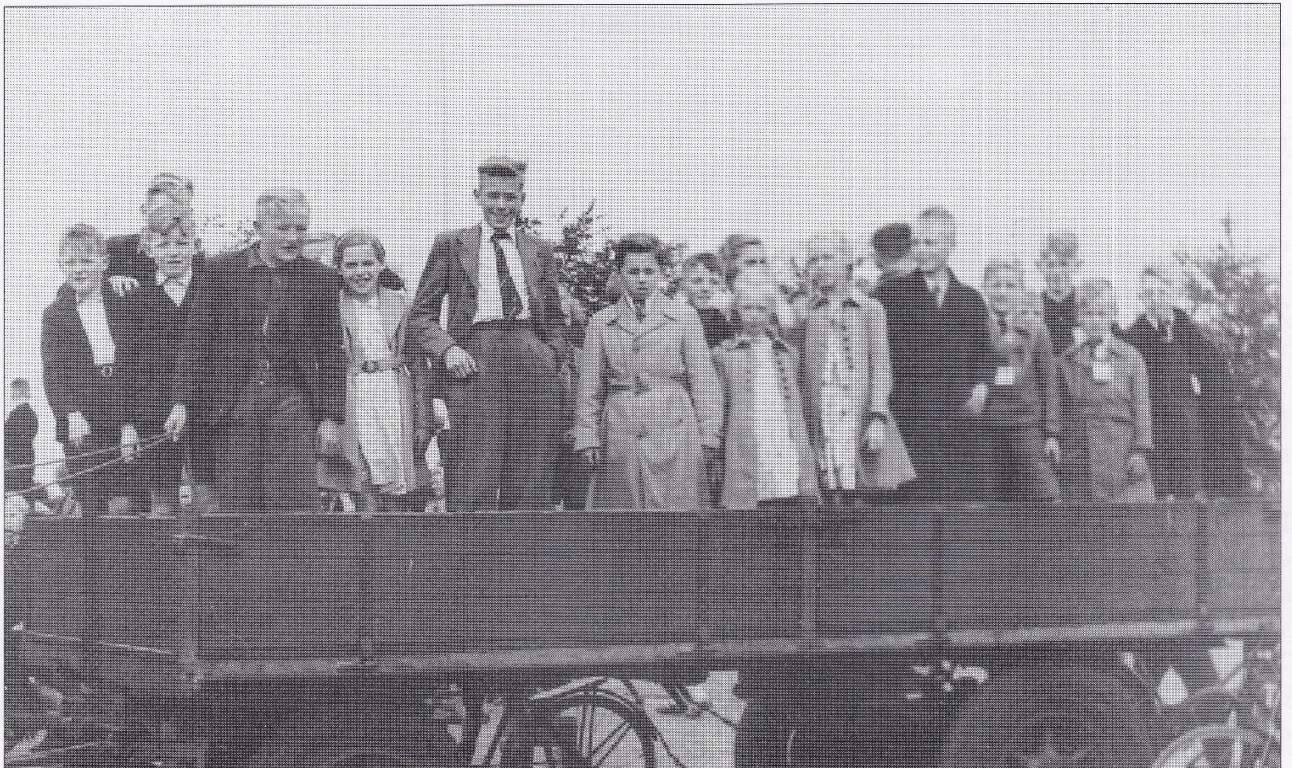
Zo. 8 apr.: Aftocht der Hunnen.

Ma. 9 apr.: Enter bevrijd!

Di. 17 apr.: Op deze datum kwam Z.K.H. Prins Bernhard om 13.30 uur op de Kartelaarsdijk bij de Reggebrug om Twente te verkennen hoe alles verlopen was in de oorlog. A.J.H. ter Haar, die bij toeval bij de brug was (de brug werd gerepareerd) was zo onder de indruk van het gebeurde, dat hij, nadat hij de prins een hand had gegeven en thuis kwam (hij woonde ca. 250 meter van de brug), zijn pet nog onder de arm had.

Het huis waar de dames Prakken woonden.

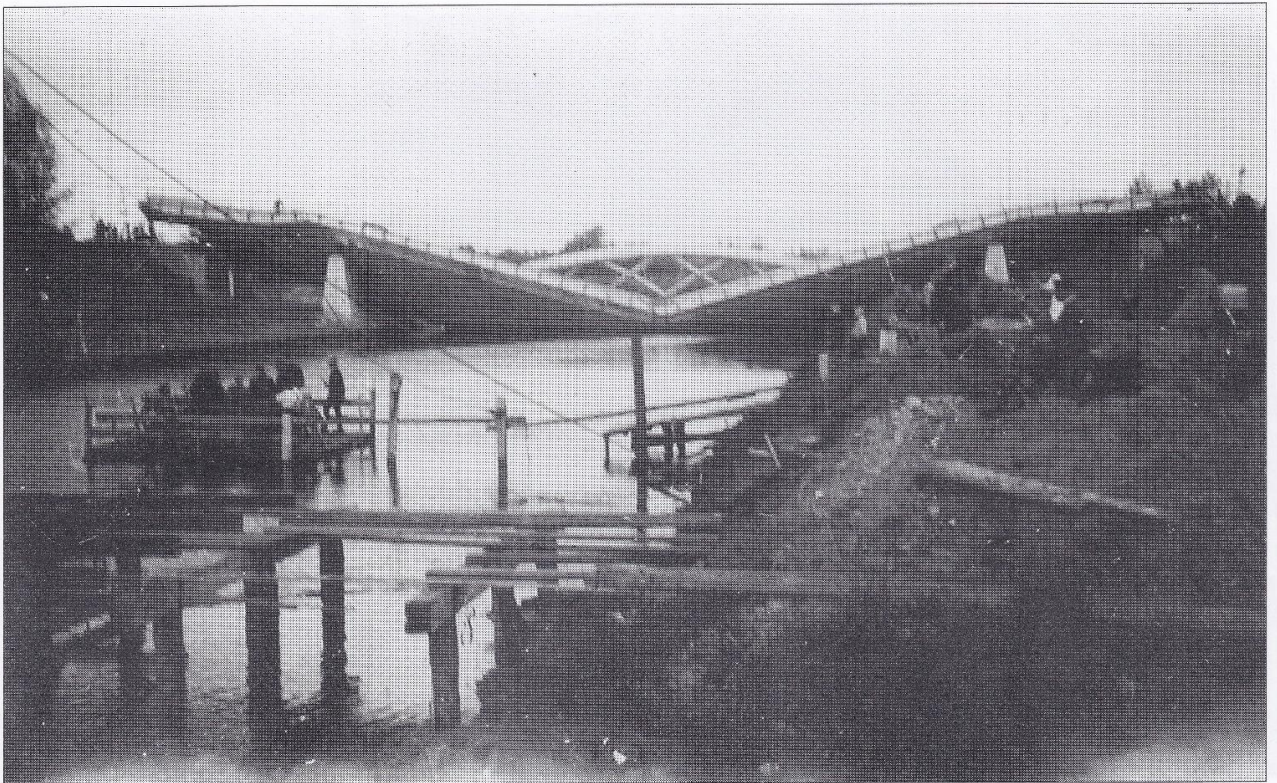
Nog een wagen met "Iko" (Inter Kerkelijk Overleg)-kinderen. Begeleider dhr. Nijland (Horstenk).

De eerste Tommies in Enter

Het was zondag 8 april 1945 en een mooie zonnige dag. Zoals gewoonlijk werden wij ook de boer opgestuurd om melk te halen. Dat was dagelijks werk geworden in de laatste oorlogsjaren. Meestal ging dat te voet, al zag je ook wel mensen met de fiets de boer op gaan. Die dag was ik met mijn neef. Rond half zes gingen we lopend door de weilanden, waardoor we een aanzienlijk kortere weg namen, richting Bolscher in het Enterbroek, om daar een paar liters melk te halen. We waren uitgerust met een speciaal daarvoor ontworpen melkbusje, met een inhoud van 5 liter. Bij Bolscher aangekomen zei de boerin: "Jongens, jullie moeten even blijven, want de Tommies zijn bij boerderij Morsink. Ze krijgen daar eieren en zometeen komen ze hier ook eieren halen. Ik ken geen Engels en de mannen zijn weg." We bleven gaarne wat langer. Van blijdschap stortte de boerin het meegebrachte melkbusje vol. Ja, het ging er zelfs overheen. Toen we ons omdraaiden kwam er gelijktijdig een jeep het erf oprijden met 4 Tommies. Één soldaat kon een beetje Duits. Het eerste wat hij zei was: "Almélo bevrijd, Almélo bevrijd", waarbij hij de klemtoon op de "e" gooide. Ik begreep direct dat hier Almelo mee bedoeld werd. De boerin gaf de Tommies een schort vol eieren,

waar ze erg gelukkig mee waren. We hebben nog een poosje met het viertal gesproken. Gelukkig had ik zes weken voordien een spoedcursus Engels gevolgd. Mijn neef had n.l. een boek "Step bij step" meegebracht, waarin ik avonden gretig heb gestudeerd. Dat kwam mij dan ook goed van pas. Hoewel we iets later weg gingen dan de soldaten in de jeep, kwamen ze ons toch weer achterop, nl. bij de Nijmeijersbrug. Één soldaat riep ons terug, omdat er een zandheuvel dwars over de weg gelegd was.

Ze vroegen mij wat dat te betekenen had, want zó durfden ze er niet overheen, het kon immers een lont zijn voor een ontsteking. Om hen gerust te stellen trapte ik met mijn hielen hard op de zandheuvel en zei: "Telefoon, telefoon" en bracht gelijktijdig mijn hand aan het linkeroor. "OK" was hun antwoord. Daarop reden ze snel weg in een naburig bosgebied, om te controleren of daar ook Duitse soldaten verscholen waren. Kennelijk zijn die al eerder op de vlucht geslagen. Wij liepen vervolgens snel naar huis, om daar het heuglijke nieuws te melden. In het dorp aangekomen werden we overal tegengehouden om onze ervaring te vertellen. In de kortste tijd liep half Enter richting Bornerbroekseweg, waarbij ze niet verder konden dan de eerste brug, omdat deze kapot was. Aan de overkant stond de jeep met de 4 Tommies, welke wij kort voordien

De vernielde brug over het kanaal in de weg Bornerbroek-Enter. Met een houten pontje moest de overtocht gemaakt worden.

reeds hadden gesproken. Een jager dook snel naar beneden, waarbij de omstanders vlug alle richtingen uit vlogen. Daags nadien, 9 april 1945, kwamen hele kolonnes van de richting Goor ons dorp binnen rijden. Het waren meest Polen. Merendeels in grote tanks, waardoor in de bochten van de Dorpsstraat de stenen uit de straat vlogen. Het was een heerlijk schouwspel om zo'n legermacht door Enter te zien rijden. Dat ging een aantal dagen aan één stuk door. Ze gingen allemaal richting Rijssen. Voorzover voorhanden wapperde de Nederlandse driekleur aan de huizen. De geallieerden gooiden met sigaretten en chocolade, welke gretig aftrek vonden. Iedereen bleef zolang mogelijk kijken, om van dit feestelijke gebeuren niets te zullen missen. Enkele dagen nadien werd er op grootse wijze bevrijdingsfeest gevierd op de brandput. Veel mensen waren daarbij aanwezig. In jaren hadden we nog nooit zoveel blijde gezichten gezien.

M.A. Philippi.

Bevrijding april 1945. Een "carrier" in de Dorpsstraat, ter hoogte van links (niet zichtbaar) hotel De Adelaar.

Enter op 9 april 1945, de dag van de bevrijding. Op de brandput zijn veel mensen verzameld. De foto is genomen vanaf een Engelse legerwagen. Links onderaan, zwaaiend met zakdoek, Arend Wassink.

Zelfmoord in de cel van het politiebureau in Enter

Nadat zijn vrouw, de barones Schimmelpenninck v.d. Oye, reeds van 23 april tot 28 april was opgesloten in de cel van het politiebureau in Enter, komt op 28 april 1945 om zes uur 's avonds de graaf Schimmelpenninck zelf als arrestant aan in dezelfde cel. Het gezin Schimmelpenninck, dat woonde op het kasteel Nijenhuis in Diepenheim, was in de oorlog erg Duitsgezind geweest. De graaf zelf was commissaris bij de Duitse firma IG Farben, die het bekende gas "Cyclon B" voor de gaskamers geleverd had. Het hele gezin was gearresteerd en zat verspreid over cellen hier in de buurt. De graaf dus vanaf 28 april in Enter. Op 30 april om 18.00 uur komt Frits Morssink, die hoofd van de ordedienst was, bij dokter Veldhuyzen van Zanten aanlopen met de boodschap dat de graaf zich in de cel opgehangen heeft. De dokter gaat mee en inderdaad heeft de graaf zich met zijn kofferriem aan de spijlen van het raampje bovenin verhangen. Mevrouw Veldhuyzen van Zanten zag hem 's middags nog heen en weer lopen. Veldwachter Westerink komt

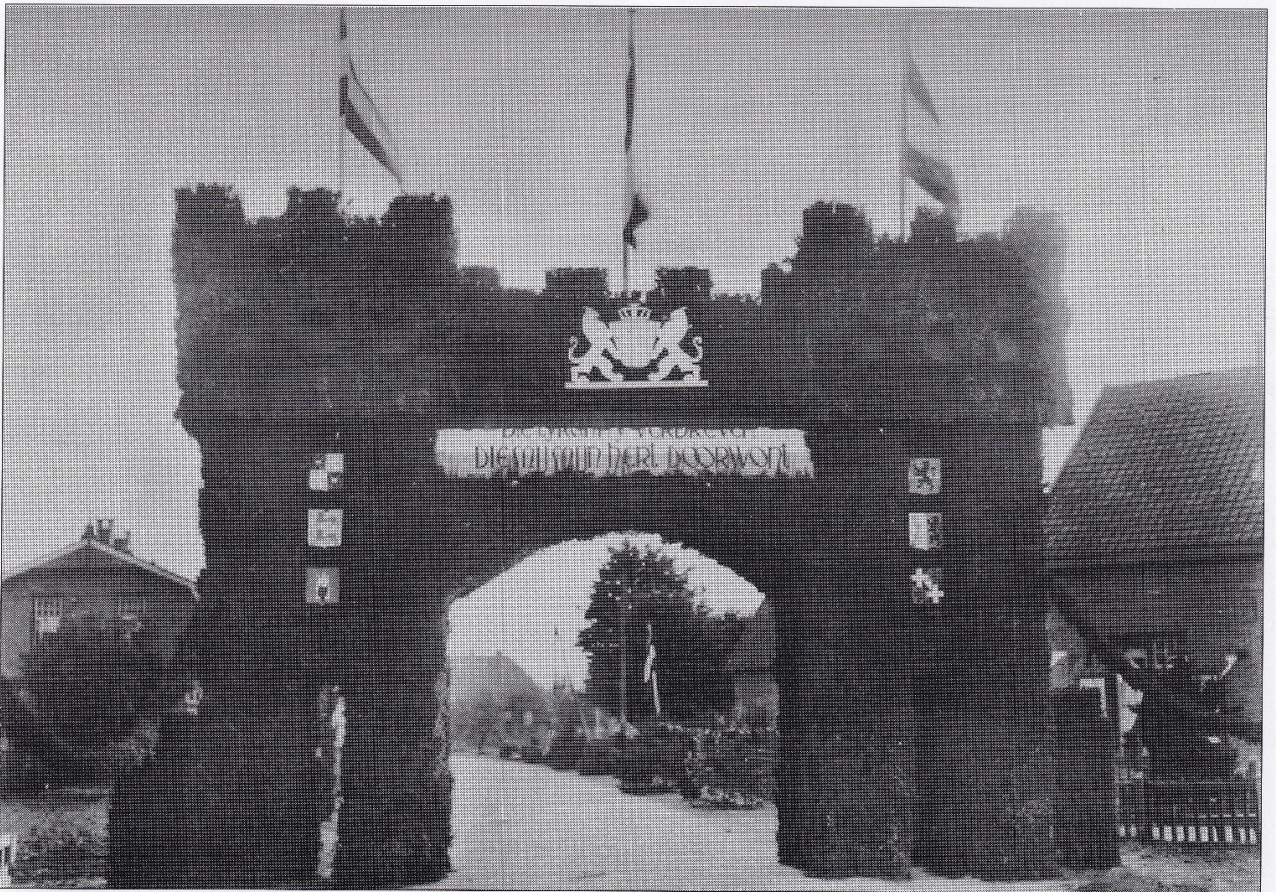
later nog langs. Zij kunnen het kladje dat de graaf heeft achtergelaten niet goed lezen. Het blijkt de laatste wens te zijn bij zijn familie in Diepenheim begraven te worden. Verder staat in het kladje "Ik viel als slachtoffer van een ideologiënstrijd".

Op 1 mei komt veldwachter Brinks, de politiecommandant in Enter, de officiële papieren halen bij de dokter voor het vervoer van het lijk. De graaf is in Frankfurt geboren. Brinks is ontevreden over de gang van zaken. De NBS had hem overal buiten gelaten. Bij de opsluiting hadden ze de fout gemaakt hem zijn riem, bretels, etc. niet af te nemen.

Dat was standaard-voorschrift bij plaatsing in een cel. De inhechtenisneming schijnt te berusten op het feit dat een foto is gevonden waarop de graaf voorkomt in gezelschap van Seiss Inquart. Om 10 uur op 2 mei wordt het lijk van graaf Rutger Jan E. Schimmelpenninck, oud 53 jaren, opgehaald per vrachtauto en naar Diepenheim vervoerd.

J.G. Altena

(uit het dagboek van mevrouw Veldhuyzen van Zanten)

De ereboog aan de Rijssenseweg ter hoogte van de School met de Bijbel. Het opschrift luidt: "De tirannie verdrijven die mij mijn hert doorwondt".

Enige tijd na de oorlog (16-5-1945) is heel Enter versierd. Hier de ereboog in de Dorpsstraat Noord. Op de achtergrond de winkel van Saaltink. Het opschrift boven de ereboog is: "Waalbrug bij Nijmegen gered door Jan Hoof".

Engelse militairen die deelnamen aan de bevrijding van Enter.

Ingekwartierde Engelse militairen bij de familie Frank in het Enterveen. De jongens zijn "Roy" en "Chummy" met mevrouw Frank.

We wish to thank all
Our Friends in Enter
for their Great Kindness
to the Men of
215 Coy Royal Pioneer Corps

17 - September - 1986

Het 215e Pioneercorps was direct na de oorlog in Enter gelegerd. In 1986 hielden ze in Engeland een reünie. Mevr. J. van Nes, die hiervan op de hoogte was, zorgde dat er presentjes naar Engeland gestuurd werden. Als dank ontving ze bovenstaande oorkonde.

In 1955 werd op de Brandput een monument opgericht voor de gevallen tijdens de oorlog.

Herdenken

Het is vijf mei vijf-en-veertig.
Nederland - geheel bevrijd.
En het juk der onderdrukkers.
Waren wij - Goddank - toen kwijt.

Jodenster en executies.
't Was de rauwe werk'lijkheid.
Door de leus "...., ras, bloed en bodem".
Werd ook Westerbork een feit.

Verraad, verzet, ja, twee begrippen.
Nauw verwant aan deze tijd.
Mussert en de NSB-ers.
Collaboratie - het gedijt.

Ja, 't ligt vers nog in 't geheugen.
Bij heel velen in ons land.
"Landgenoten, vier victorie"
riep Herrijzend Nederland.

Spanning in de laatste maanden.
Hoop, verdriet - 't lag naast elkaar.
"Ja, ze zijn d'r" - 't was de juichkreet.
Moffen weg - 't was echt wel waar.

Littekens - ze zijn gebleven.
Velen dragen nog een last.
Drama Putten - schrikbeeld Auschwitz.
Dierbaren ... gedood, vergast.

Vijftig jaren van herdenken.
Aan de barre wintertijd.
Voedsel halen - lange tochten.
En dan ... eindelijk bevrijd.

't Kwam als manna uit de hemel.
Voedseldropping - bij de vleet.
Dagenlang niets meer te eten.
En dan, plots'ling ... einde leed.

't Blijft herdenken, en ook vieren.
Vrijheid is een kostbaar feit.
Peinzen over ... oorlog - vrede.
Ja, het hoort bij deze tijd.

Geef ons Heer een blij herdenken.
Met ons hart en ons verstand.
Geef ons dankbaar samen leven.
In een waakzaam Nederland.

